

Emocije u dječjem likovnom izražavanju

Mataija, Vinka

Undergraduate thesis / Završni rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:663266>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-21**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Odjel za odgojne i obrazovne znanosti

VINKA MATAIJA

EMOCIJE U DJEČJEM LIKOVNOM IZRAŽAVANJU

Završni rad

Pula, svibanj 2015.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Odjel za odgojne i obrazovne znanosti

VINKA MATAIJA
EMOCIJE U DJEČJEM LIKOVNOM IZRAŽAVANJU

Završni rad

JMBAG: 0303026493, izvanredni studij

Studijski smjer: Predškolski odgoj

Predmet: Likovno stvaralaštvo – Oblik i boja

Mentor: Breza Žižović, akad. slikar, predavač

Pula, svibanj 2015.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani VINKA MATAIJA, kandidat za odgojitelja predškolske djece (bacc. paed) ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student:

U Puli, 29.05.2015

Vinka Mataija

SADRŽAJ

1. UVOD	6
2. RAZVOJ LIKOVNOG IZRAŽAVANJA KOD DJECE	7
2.1. Faze likovnog izražavanja kod djece	7
2.2. Posebne karakteristike dječjeg likovnog izražavanja	23
3. ULOGA LIKOVNE KULTURE U RAZVOJU DJETETA	31
3.1. Likovna aktivnost djece predškolske dobi	32
3.2. Ciljevi likovne aktivnosti djece predškolske dobi	33
3.3. Likovna kultura i razvojni zadatci	34
4. EMOCIONALNI RAZVOJ DJETETA	37
4.1. Procesi koji utječu na emocionalni razvoj djeteta	37
5. EMOCIJE U DJEČJEM LIKOVNOM IZRAŽAVANJU	41
5.1. Art terapija	42
6. ANALIZA DJEČJIH LIKOVNIH URADAKA	45
7. LIKOVNE AKTIVNOSTI I ANALIZA DJEČJIH LIKOVNIH URADAKA	48
7.1. Likovna aktivnost: Moja obitelj	48
7.2. Likovna aktivnost: Autoportret	65
7.3. Likovna aktivnost: Dar	80
7.4. Likovna aktivnost: Slobodan crtež	91

8 . ZAKLJUČAK	100
9. LITERATURA	101
10. SAŽETAK	106
11. SUMMARY	107

1. UVOD

Likovno izražavanje potiče razvoj djece predškolske dobi na različitim područjima. Utječe na tjelesni, psihomotorni i zdravstveni razvoj, socijalni i emocionalni razvoj, spoznajni razvoj, razvoj komunikacijskih sposobnosti. Likovnom aktivnošću potiču se stvaralačke mogućnosti djece kao što su radoznalost, aktivan i stvaralački odnos prema okolini te cjelovit oblik opažanja kroz sve senzorne modalitete.

Djeci je crtanje uobičajen način izražavanja. Većina djece uživa crtajući te su tijekom likovne aktivnosti opuštena jer rade nešto što im je poznato i uobičajeno. Dječji crteži su spontani i prirodni te se na temelju njih može otkriti nešto o dječjoj ličnosti i emocionalnom stanju.

Dječji likovni uradak je najčešće odraz stanja djeteta, njegovih unutrašnjih shvaćanja i doživljavanja svijeta oko sebe, ali može biti i oblik kompenzacije, idealiziranje onoga što dijete želi, o čemu mašta, prikazivanje onoga što nema.

U svim fazama likovnog razvoja djeteta važno je obraćati pozornost na rezultate djetetove likovne aktivnosti, poticati dijete na razgovor o onome što želi prikazati te na opisivanje i objašnjavanje onoga što crta ili slika.

Kroz analizu dječjih likovnih uradaka može se dobiti uvid u djetetov osobni doživljaj, njegovu prisutnost u crtežu, emocionalno značenje crteža i priče koju prikazuje.

Ovu temu sam izabrala jer je svijet dječjeg likovnog stvaralaštva prožet iskrenošću i originalnošću ako se djeca potiču da stvaraju prema vlastitoj mašti. Tada dječji likovni uradak predstavlja spontanu ekspresiju i kreativnost djeteta lišen uplitanja odraslih.

Također, kroz likovni uradak može se bolje upoznati dijete jer se osobine pojedinca odražavaju u njihovim radovima, a stvaralački likovni proces može biti sredstvo izražavanja i komunikacije.

2. RAZVOJ LIKOVNOG IZRAŽAVANJA KOD DJECE

Likovno izražavanje se ne javlja kod djeteta rođenjem, već tek kada ono dostigne potreban nivo psihofizičkog razvoja.

U likovnim uratcima djece učestalo se javljaju neki oblici, pojave i tumačenja djece te se time izdvajaju kao konstanta i zakonitost. To je prihvaćeno kao pokazatelj određene faze razvoja djeteta, odnosno načina dječjeg mišljenja (Belamarić, 1969).

2.1. FAZE LIKOVNOG IZRAŽAVANJA

Likovni razvoj djeteta se može podijeliti u pet faza:

- a) Faza šaranja
- b) Faza sheme
- c) Faza razvijene sheme
- d) Faza oblika i pojava
- e) Faza punog izraza

Ne postoji točno određena dob kada dijete počinje s crtanjem, niti je prijelaz iz jedne u drugu fazu konstantan, za svu djecu isti, već se smatra da varira, kako zbog različitog ritma razvoja, tako i zbog utjecaja okruženja (Herceg i dr.,2010).

Ipak, razvoj osnovnih sposobnosti likovnog izražavanja djece teče određenim redom. Svaka razvojna faza nastavlja se na prethodnu. Najčešće između druge i treće godine, ovisno o razvoju pojedinog djeteta i pogodnostima koje mu okolina pruža, ono će svoju pažnju usmjeriti na likovnu aktivnost (Belamarić, 1980).

- a) FAZA ŠARANJA - od 1,5 do 3,5 god.

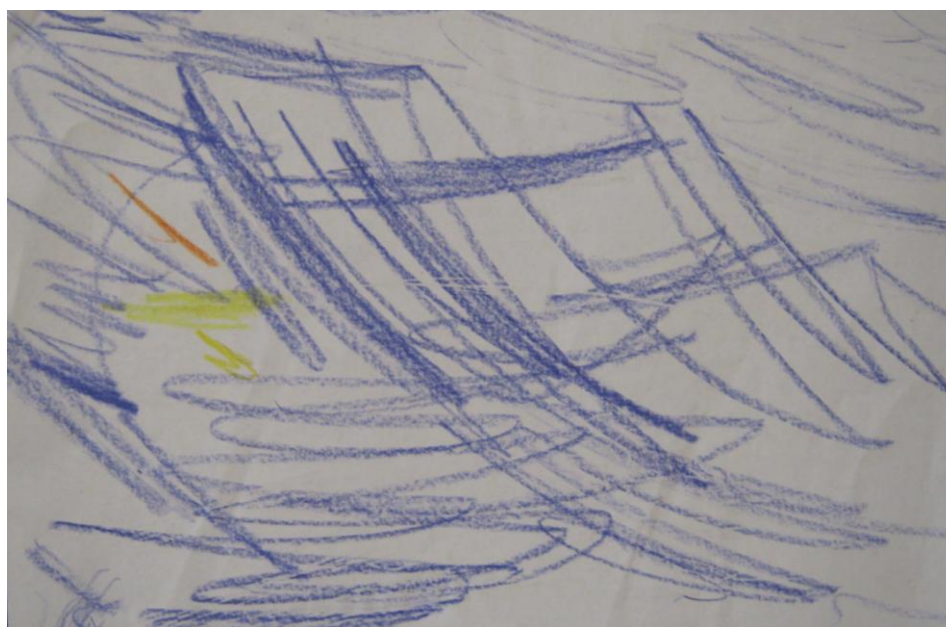
Crtanje je postignuće psihičke potrebe djeteta da nešto izrazi i njegove motoričke spretnosti koja će mu to omogućiti. Razvoj motorike utječe na karaktere i promjene u vrsti šaranja.

Prvi likovni znakovi kojima djeca počinju likovnu aktivnost su različite linije. To se obično događa oko druge godine, ali se može dogoditi i ranije ili kasnije, što ovisi o psihomotornom razvoju pojedinog djeteta te pozitivnom ili negativnom djelovanju okoline na razvoj njegovih likovnih sposobnosti (Belamarić, 1986).

Prvi i najčešći sadržaj likovnih uradaka najmlađe djece je kretanje, a to dijete izražava različitim linijama (sl.1).

Slika 1., D.S. (3 godine i 1 mjesec), igra, pastele

U početku dijete crta pokretima ruke iz ramena i lakta, pa su te šare ravne, nesigurne, više horizontalne ili više vertikalne, ali ipak nepotpuno artikulirane da bi svojim varijantama poteza mogle izraziti komplicirane emocionalne ili intelektualne reakcije.

Krug je simbol za svaki pojedinačni oblik (ljudi, životinje ili stvari). Mrlja predstavlja zgusnuto područje, a označava da je dijete uočilo da postoji razlika između praznog prostora kroz koji se može kretati i materije koja je tvrda i čvrsta (sl.2).

Slika 2., M.T. (3 godine i 2 mjeseca), igra, pastele

Kad se razvijaju i sitniji mišići šake, a kasnije i mišići prstiju, dijete je u stanju crtati preciznije linije, prije svega kružne linije, najprije veće pa sitnije (Karlavaris, 1988).

Dijete izražava pojavu kretanja kružnim i vibratornim šarama koje označavaju istodobno: neke vanjske pojave, djetetov unutarnji ritam, ritam i funkciju ruke. Točke i kratke crtice predstavljaju djetetovo opažanje da događaji traju neko vrijeme, a onda završe (sl.3).

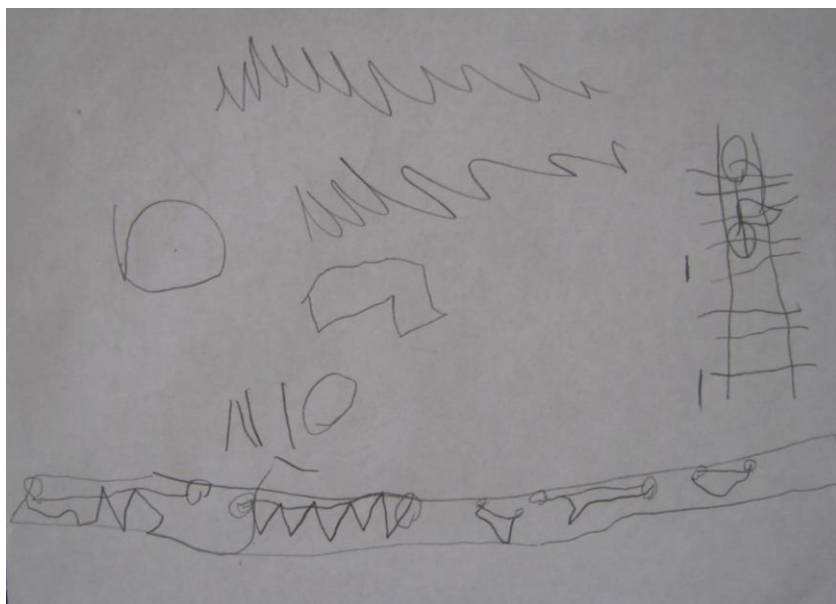
Slika 3., V.P. (3 godine i 2 mjeseca), igra, olovka u boji

Niz kraćih linija ili točaka znači da je dijete uočilo neku pravilnost, ritam, pojavu reda. Daljnjim razvojem djeteta, kretanje će biti preobraženo u oblik. Prvi oblik koji dijete crta je krug (ljudska glava i oko su okrugli, a to su prvi oblici kojima dijete označava čovjeka).

Otkriće kruga kao znaka pojedinačnog oblika u vanjskom svijetu, dovodi do daljnje spoznaje da se svijet sastoji od bezbroj pojedinačnih oblika: ljudi, životinja, stvari...(sl.4).

Slika 4., V.P. (3 godine i 3 mjeseca), vlak, olovka

Na slici 5. dijete kružnim, vibrirajućim, spiralnim, ravnim linijama povučenim u različitim smjerovima te zgusnutim mjestima ili mrljama, prikazuje kretanje te izdvajanje nekih pojava kako ih ono vidi i doživljava. Dijete je uočilo u okolini i uglati oblik.

Slika 5., E.P. (3 godine), trening, kombinirana tehnika: olovka u boji, pastele

Pojava krugova označava početne napore da se konkretizira neki prikaz: čovjek, kuća, auto, soba...

Između tih stvari-oblika se hoda ili se na njima nešto radi o čemu govore cik-cak linije, vibratorne linije koje povezuju oblike ili se nalaze na njima(Kroflin i dr.,1987).

Zatim dijete počinje diferencirati žive od neživih oblika tako da živim oblicima dodaje liniju - „rep“, dok je za nežive oblike i dalje dovoljan krug (Belamarić,1969).

Razvoj postoji i u odnosima među šarama. U početku su one razbacane,a s vremenom dobivaju pravilnost.

Jedna od osobina dječjih šara je nepostojanje težišta pa se one mogu promatrati s bilo koje strane podloge. Takva kompozicija se naziva konglomerat.

Značenje ove faze je u provjeravanju mogućnosti izražavanja, komunikaciji s nacrtanim i time osvješćivanju veza između sadržaja svijesti i nacrtanog oblika.

Crtanje olakšava cjelokupni razvoj djeteta jer ga aktivira. Već na ovom stupnju javljaju se razlike među djecom u načinu crtanja, izboru oblika, smislu za oblikovnu strukturu, kao i u stupnju kreativnosti (Karlavaris,1988).

U ovom radoblju djeci treba dati mekan i intenzivan grafički materijal: meku olovku, kedu, pastele...(Karlavaris,1988).

b) FAZA SHEME - od 3 god. i 6mj. do 5 godina

Ovo je period najintenzivnijeg razvoja djeteta i njegovog likovnog izražavanja. Težnja za upoznavanjem okoline, za upoznavanjem vlastite ličnosti, potreba za komunikacijom, neposrednost izražavanja, misaona konkretnost, otkrivanje novih pojava i stjecanje novih znanja, sve to utječe da se dječji likovni izraz dalje razvija. On je ponekad povoljnije sredstvo izražavanja od samog govora (Karlavaris,1988).

Početak ove faze označava prepoznatljiv crtež čovjeka. U prikazu ljudske figure prepoznajemo motiv, ali na prikazu nedostaju brojni detalji. Osim čovjeka motivi su: životinje, cvijeće, kuća, drvo, prijevozna sredstva... U ovoj se fazi figure i objekti prikazuju s najjednostavnijim elementima (glavonošci).

Na slici 6. dijete je nacrtalo tri lika (mamu, tatu i sebe) pomoću vertikalnih linija koje se razlikuju po dužini i okruglim oblikom za glavu

.Slika 6., M.M. (3 godine i 6 mjeseci), moja obitelj, olovka u boji

Krug ima univerzalno značenje za dijete, može predstavljati sve oblike (životinje, ljude, predmete) kao i kretanje (sl.7.,8.).

Slika 7., E.T. (3 godine i 8 mjeseci), to sam ja, pastele

Na slici 8. dijete vertikalnim linijama označava ljudska bića što je posljedica vizualnog opažanja uspravnosti čovjeka, oblicima ljudi daje po jedno oko čime označava njihovu sposobnost percipiranja.

Slika 8., M.T. (3 godine i 8 mjeseci), branje grožđa, kombinirana tehnika: olovka, pastele

Slika 9., L.A. (3 godine i 5 mjeseci), jež, kombinirana tehnika: olovka, olovka u boji, pastele

U dječjim crtežima prepoznamo njihovu namjeru da nešto prikažu, što je posljedica dječje predodžbe o figurama i objektima te znak da je ono što dijete prikazuje za njega važno. Na slici 9. dijete je najviše zanimanja posvetilo bodljama ježeva.

Na ljudskom liku dijete obavezno prikazuje lice, a udovi, ruke i noge, su često bez oblika tijela (sl.10). Na licu je važan prikaz očiju i usta, a tek kasnije počinje crtati nos, kosu i uši.

Slika 10., F.A. (3 godine i 5 mjeseci), igra, olovka u boji

Na slici 11. dijete je nacrtalo svoju obitelj na način da se kod likova dvije linjije sastaju na vrhu i time nastaju figure njega, oca, majke i još jedne osobe. Na vrhu je zaokružen oblik glave unutar kojeg je dijete smjestilo oči.

Slika 11., D.H. (3 godine i 4 mjeseca), moja obitelj, olovka u boji

Vertikalnim linijama ovo dvoje djece (sl. 11., 12.) crtaju ljudska bića, a horizontalnim ruke.

Slika 12., E.S. (3 godine i 6 mjeseci), moja obitelj, olovka u boji

Na sličan način, tijelo se prikazuje najčešće kao krug, elipsa, pravokutnik, trokut, a noge i ruke dugo nemaju svoju debljinu. Ruke se mogu prikazati s većim brojem najčešće dugačkih prstiju jer je djetetu bitno što osoba obavlja ili zbog nepoznavanja brojenja. U ovoj fazi može se uočiti princip glavnog pravca kojim se ljudska figura prikazuje u vertikali, a životinja u horizontali (Herceg i dr.,2010).

I dalje postoje individualne razlike u likovnom izražavanju, koje su prisutne u tempu razvoja i nalaženju odgovarajućih shema za prikaz pojedinih objekata. Osnovne sheme za prikaz čovjeka su krug, trokut i kvadrat, koji definiraju trup. Mogu se sresti i kombinacije tih osnovnih oblika, kada dijete počinje razlikovati gornji od donjeg dijela trupa (sl.13., 14.).

Slika 13., D.S. (3 godine i 7 mjeseci), to sam ja, olovka u boji

Slika 14., A.V. (3 godine i 8 mjeseci), moja obitelj, kombinirana tehnika: olovka, olovka u boji

Životinja je karakterizirana horizontalnim pravcem u odnosu na čovjeka, ali joj se lice crta na isti način kao i ljudsko. I u prikazu životinja srećemo elipsaste, pravokutne i izdužene oblike, dok broj nogu može biti različit, jer djeca ovog uzrasta ne znaju brojati.

Najraznovrsnije varijante sreću se kod krošnje drveća. Tu su oblici poput pera, metle, s lišćem i plodovima, kao krug ili elipsa u koje su ucrtane grane ili oko kojih su grane dodane.

Na sličan način razlikuju se i oblici cvijeća, kuće itd. U svim tim slučajevima dijete dolazi do svoje sheme, simbola koji nije zasnovan na konkretnom promatranju.

Nađene sheme zadovoljavaju dijete jer za njega imaju određeno značenje. Svaka se shema dalje usavršava i poboljšava, u obogaćivanju pojedinostima i približavanju „realnom“ izgledu (Karlavaris,1988).

c) FAZA RAZVIJENE SHEME - od 4 do 6 godina

Djeca počinju razrađivati i diferencirati oblike. Sve češći su uglati oblici, uz krug i liniju (sl.15)..

Prikaz živih bića i objekata je potpuniji, ali bez prepoznatljivih uočavanja tih detalja promatranjem u prirodi. U ovoj se fazi prvobitna shema prikazivanja čovjeka i objekata upotpunjuje mnogim detaljima na glavi: uši, kosa, obrve, vrat, a na tijelu: debljina nogu i ruku, odjeća, obuća, nakit i dr. U tom prikazu se ističu neki simboli koji pokazuju simpatije djeteta prema prikazanoj osobi (sl.16).

Za čovjeka svako dijete stvara svoj tip oblika, ako nije ometano, i sve ljude (mamu,tatu,sebe i dr.), crtati će na potpuno isti način.

Slika 15., L.V. (4 godine), tata i ja, kombinirana tehnika: olovka, pastele

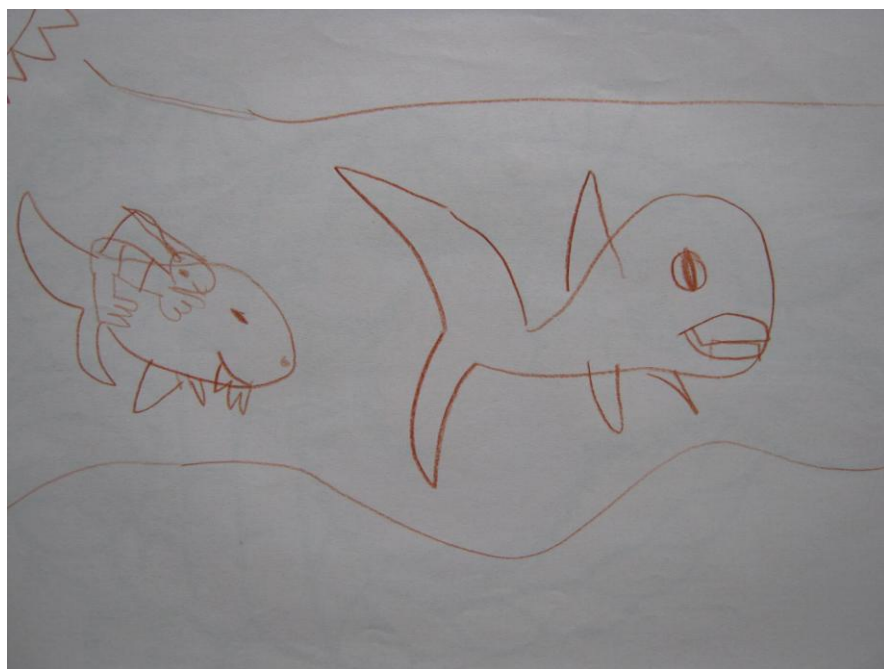
Slika 16., N.Z. (4 godine i 5 mjeseci), to sam ja, olovka

Djeca počinju u crtežima unositi razlike među ljudima. Najprije se javlja razlika u spolu (kosa, odjeća i dr.), zatim u veličini, unosi se više detalja tijela i odjeće.

Proširuje se i broj tema koje djeca crtaju (sl. 17., 18.).

Slika 17., N.Z. (5 godina), ribe, olovka u boji

Slika 18., N.Z. (5 godina i 6 mjeseci), konj, olovka u boji

Smatra se da je prikaz profila crtanje pokreta glave. Prvi pokreti ruku prikazuju se iz ramena kao i nogu iz zdjeličnog zgloba. Daljnji razvoj prikaza pokreta vidi se u savijanju udova u laktu i koljenu pa sve do pokreta samog tijela. Prikaz prostora odvija se od vodoravne crte na dnu papira koja označava zemlju i trake neba na vrhu crteža. Daljnji razvoj ide preko umnožavanja vodoravne crte na još dvije ili tri paralelne crte koje označavaju objekte u drugom planu. Zatim se pojavljuje podizanje razine zemlje kada se u prikazu objekata javlja pojava prevaljivanja. Mnogo kasnije, tek oko 12. godine, počinju se koristiti elementi perspektive u prikazu prostora (Herceg,2010).

d) FAZA OBLIKA I POJAVA - od 5 do 7 godina

Na temelju zapažanja oblika i stvarnosti, dijete prikazuje svoje obogaćeno opažanje pojedinosti na figurama i objektima (sl.19.). To je početak realnog prikaza figura i objekata, što je omogućeno većim intelektualnim sposobnostima, tehničkom spretnošću i djetetovim interesom za svijet oko sebe.

Slika 19., L.M. (5 godina), životinje, olovka u boji

e) FAZA PUNOG IZRAZA - od 8 do 10 godina

Daljnji razvoj likovnog izražavanja djece ide u smjeru potpunijeg zapažanja uključujući i perspektivni prikaz optičke stvarnosti. Dominira iskustveno znanje, spretnost i vještina, a manje originalnost. To je realistična faza koju djeca trebaju proći da bi je kasnije mogla likovno nadmašiti i naći svoju osobnu metodu oblikovanja, čime se završava razvoj djece po dobi, a počinje individualni razvoj. Razvoj likovnog izražavanja može biti vidljivo ubrzan ili usporen, što ovisi o tome koliko su odrasli bliski prirodi djeteta, potiču njegov interes te prihvaćaju i podupiru njegova viđenja (Belamarić, 1969).

2.2. POSEBNE KARAKTERISTIKE DJEČJEG LIKOVNOG IZRAŽAVANJA

U dobi od 4 god. 6 mj. do 9 godina u dječjim uratcima zapažaju se različite osobine dječjeg likovnog izraza: neproporcionalnost, transparentni ili rentgenski crtež, dinamičnost crteža, prevaljivanje crteža i cjelovitost prikaza motiva.

a) NEPROPORCIONALNOST

Ova karakteristika dječjeg likovnog izraza posljedica je diferencijacije dijelova prema značenju za dijete. Ono što je za dijete važno, to se crta veliko, a što je manje važno, crta se malo, što je beznačajno uopće se ne crta (sl.20).

Slika 20., D.T. (3 godine i 6 mjeseci), livada, olovka u boji

Zbog toga je na figuri glava najveća, a na glavi su nacrtane oči, usta, zatim nos, rjeđe uši i kosa, još rjeđe vrat i sl. (sl.21.). Dijete koje nije smatralo ruke naročito važnim, crtalo ih je malene, a zatim, kada je uočilo važnost ruku, crtalo ih je velike, dok su prsti manji. Kad se uoči važnost prstiju i oni postaju izrazito veliki.

Slika 21., E.T. (4 godine), to sam ja, kombinirana tehnika: pastele, olovka u boji

Kad zbog nečega jedan dio tijela postane djetetu osobito važan, taj dio može biti veoma povećan. Na primjer, za slušanje su potrebne dobre uši (sl.22.) jer u prostoru ima puno djece i nije tišina. Stoga dijete jako povećava uši.

Slika 22., M.T. (4 godine), to sam ja, pastele

Tek kasnije, uočavajući važnost ostalih dijelova tijela, odnosi se svode na veću proporcionalnost. Na isti način, čovjek je uvijek veći od kuće ili stabla, lik samog djeteta je veći od lika drugog djeteta, majka je obično veća od oca, ako je njezino značenje za dijete veće itd.

Ponekad je neki manji oblik posljedica i nedostatka prostora za potpun prikaz željenog prizora na papiru, odraz raspoloženja ili nekog drugog uzroka.

b) TRANSPARENTNI ILI RENTGENSKI CRTEŽ

Zbog sve većeg zanimanja djeteta za pojave u vanjskom svijetu, ono prikazuje sve što zna da se npr. u nekoj kući nalazi, iako se neposredno ne može vidjeti.

Na slici 23. dijete ne crta samo vanjski izgled kuće, nego i ono što zna da se u njoj nalazi.

Slika 23., V.P. (3 godine i 8 mjeseci), kuća, olovka u boji

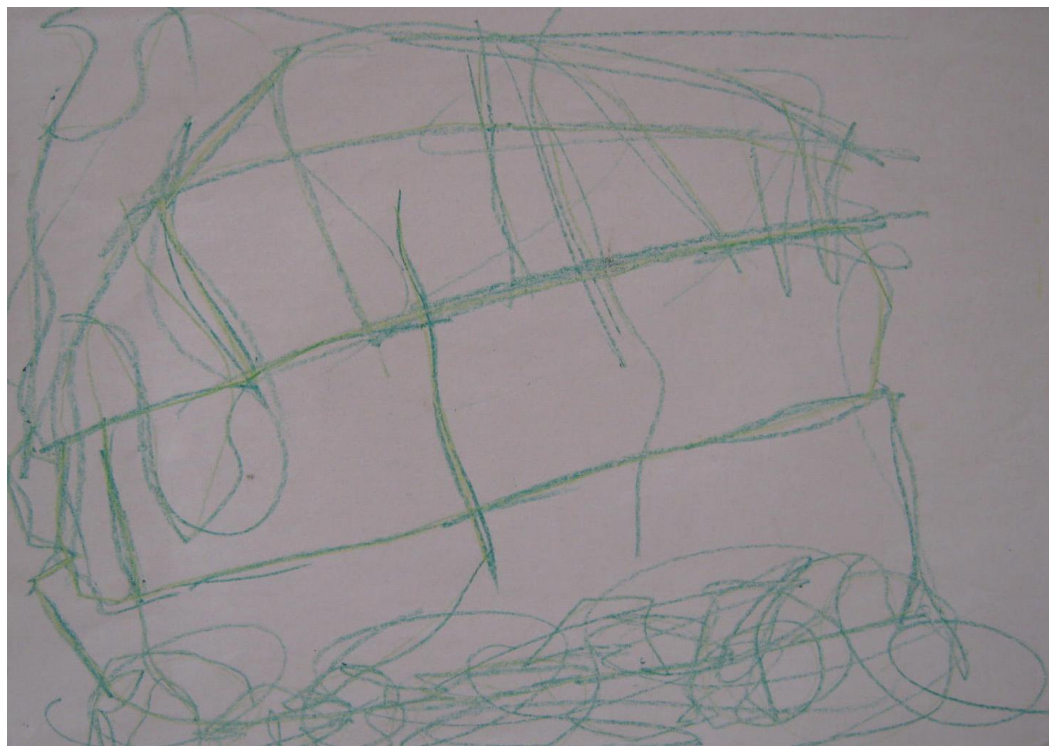
c) DINAMIČNOST CRTEŽA

Dijete u uratku ne želi prikazati samo statičnu situaciju, već i kretanje.

U najranijim likovnim uradcima djece, pojava kružnih i vibrirajućih linija govori o kretanju.

Na slici 24. dijete crta svoju predodžbu auta. U donjem dijelu uratka se okreću kotači. Njihovo kretanje dijete je prikazalo velikim brojem okruglih i spiralnih linija.

Slika 24., V.P. (3 godine i 5 mjeseci), auto, olovka u boji

Kretanje se u fazi sheme manifestira na dva načina. Prvi, kad dijete crtež na jednom listu papira nadopunjuje (npr. najprije nacrtala lutku, pa je obuče, stavlja u krevet, pokriva i sl.). Drugi, kad izdužuje udove, ruke i noge, koji treba da obave neku radnju.

d) PREVALJIVANJE CRTEŽA

Posljedica je teškoća u prikazivanju prostora. Dijete želi svaki oblik prikazati u punom izgledu, bez smanjivanja u prostoru ili perspektivne deformacije, izbjegavajući i zaklanjanje jednog predmeta drugim. Zbog toga dijete crta plohu stola u punoj dimenziji podižući drugu stranu stola na plohu papira, put crta kao dvije paralelne linije koje se ne sužavaju, a slijeva i zdesna prevaljuje stabla i kuće, da bi se sve vidjelo potpuno bez zaklonjenih dijelova ili smanjivanja.

Djeca najjednostavnije drugi plan prikazuju na paralelnoj liniji koja je iznad prvog plana, a tim postupkom pokušavaju bolje objasniti prostorne relacije podizanjem razine zemlje.

Ako prikazuju prostor na razini zemlje, mijenjaju se težišne crte. U takvom prikazu stabla i kuće

izgledaju prevaljena.

e) CJELOVITOST PRIKAZA MOTIVA

Posljedica je djetetovog cjelovitog shvaćanja pojava u svojoj okolini, što je vidljivo kada se djeci predoči zadatak crtanja nekog pojedinačnog objekta (sidra, lopte, igračke i dr.). U tim slučajevima, dijete će na svom crtežu prikazati širi sadržaj koji proizlazi iz pojedinačnog, zadanog motiva (Herceg i dr., 2010).

Na slici 25. vidimo kako je dijete na zadani motiv šalice dodalo još puno toga što mu se učinilo bitnim.

Slika 25., L.V. (5 godina i 7 mjeseci), šalica, olovka

f) EKSPRESIVNOST OBLIKA I BOJA

Ova karakteristika dječjeg likovnog izraza uvjetovana je korištenjem osnovnih boja i osnovnih oblika, čiji odnos djeluje snažno sugestivno. Dijete ne želi i ne osjeća potrebu da miješa boje, već boju upotrebljava u njezinom čistom obliku i na dekorativan način.

Na slici 26. dijete je skupinu djece u igri prikazalo različitim bojama. Svaka mrlja boje simbolizira jedno dijete. Okosnicu uratka predstavlja smeđa boja raspoređena na uglovima uratka.

Slika 26., L.P. (3 godine i 2 mjeseca), igra, pastele

Neočekivanost oblika i boja djeluje iznenađujuće, ekspresivno (Mendes i dr.,2012).

g) ZNAKOVI, SIMBOLI

Postoji mišljenje da su simboli, poput sunca sa zrakama, srca, kuće s trokutastim krovom, cvijeta s pet latica i kružnicom u sredini i sl. (sl.27.), rezultat siromašnog likovnog izraza, sklonost kopiranju od vršnjaka i odraslih, i uopće, da je to nešto što treba izbjegavati.

Slika 27., S.D. (4 godine), kuća, olovka u boji

Ta redovita i jako rasprostranjena pojava može se objasniti i na druge načine. Ako ustanovimo da se radi o zgusnutim likovnim znakovima, sažetom komunikacijom kojoj dijete šalje poruke: srce-ljubav, kuća-dom, sunce-ugoda i toplina...onda možemo to promotriti i s drugih aspekata. Na primjer, ako povučemo paralelu s prvim pismima iz povijesti čovječanstva (piktografsko ili slikovno pismo, ideogramsko pismo), možemo ustvrditi da fenomeni karakteristični za „djetinjstvo čovječanstva“ mogu biti prisutni i u ranoj dječjoj dobi. Kad dijete traži puteve komuniciranja ono poseže za slikovnim simbolima kad pošalje poruku, pa iako je starije dijete (4-6 godina) već vrlo dobro upoznato s postojanjem pisane riječi, ono bira sažeti znak kao sredstvo komunikacije. Može se reći da se radi o već urođenoj sposobnosti i potrebi djeteta da proizvede simbol kao nadomjestak za misao (Balić-Šimrak,2010).

3. ULOGA LIKOVNE KULTURE U RAZVOJU DJETETA

Djeca od 3. do 7. godine, prema Piagetu, pokazuju veliku sklonost prema estetskom, slobodnom izražavanju u crtanju, modeliranju, konstruiranju, pjevanju, dramskom predstavljanju.

Rana manifestacija tih kreativnih, estetskih aktivnosti, prema Piagetovom mišljenju, uvjetovana je unutrašnjom potrebom djeteta da dovede u sklad svoju unutrašnju potrebu i da izrazi svoju individualnu stvarnost.

Te aktivnosti predstavljaju samoizražavanje i prve stvaralačke ekspresije koje potpomažu sazrijevanje i pridonose uspostavljanju kontakta djeteta sa stvarnošću, omogućavaju da dječje „ja“ ne ostane zatvoreno, već da se izrazi na konkretan i realan način (Mendes i dr., 2012).

U dječjem procesu likovnog izražavanja, kao i u procesu umjetničkog stvaranja odraslih, stoje isti psihički (emocionalni) procesi. Ali, dijete ima prednost ispred odraslog umjetnika, prema Winnicottu, jer stvari „vidi kao prvi put“, bez ikakva napora, sasvim spontano i intenzivno. Odrastao umjetnik je ponekad osuđen čekati inspiraciju, a djetetu inspiracija dolazi trenutno, ako je potaknuto na nju izvana ili iznutra.

Paralelno s Piagetovim osnovama razvojne psihologije, javio se i interes za dječji crtež. Na crtanje se počelo gledati kao na jedan od najiskrenijih načina kojim dijete izražava svoje osjećaje i razmišljanja te da kreativni likovni izraz može predočiti unutrašnji svijet djeteta.

Iako je Piaget već naglasio kako je dječji crtež odraz intelektualnog razvoja čovjeka, Florence Goodenough je prva primijenila dječji crtež kao mjeru inteligencije djeteta. Ona je 1926. godine predstavila test „Nacrtaj čovjeka“ u kojem je dijete imalo zadatak da nacrtaju ljudsku figuru, a stupanj djetetovog intelektualnog razvoja određuje se prema vjernosti crteža i broju prikazanih detalja.

1948. godine John Buck je razvio test „Kuća-Drvo-Čovjek“ u kojem se o intelektualnom funkcioniranju čovjeka sudi na osnovi njegovih triju crteža. Taj test je opsežniji od prethodnog jer je dijete, osim likovnog zadatka, trebalo prikazano i opisati.

Godine 1949. Karen Machover razvila je test „Crtež ljudske figure“ i primijenila ga kao mjeru emocija i osobina ličnosti. Zadatak djeteta je bio da nacrtaju „nekog“ te da potom nacrtaju osobu

suprotnog spola. Na temelju sadržaja crteža i stila crtanja, autorica je prosuđivala o unutarnjim i međuljudskim konfliktima, zrelosti, pojmu o sebi te identitetu osobe koja rješava test. Za razliku od prethodnih testova u kojima se dječji crtež primjenjivao kao mjera inteligencije, ovaj test je bio u potpunosti projektivna tehnika.

Otpribliže u isto vrijeme Joy Paul Guilford je istaknuo razliku između konvergentnog i divergentnog mišljenja, prema kojem je konvergentno mišljenje usmjereno rješavanju problema i vodi k najboljem (jednom) rješenju, dok divergentno mišljenje predstavlja fluidan tijek misli koji producira brojne moguće ishode i originalne ideje. Iako se divergentno mišljenje često poistovjećuje s kreativnošću, za kreativnost je potrebno i konvergentno mišljenje, kako bi se od brojnih osmišljenih alternativa odabralo najbolje rješenje (Balić-Šimrak, 2010).

3.1. LIKOVNA AKTIVNOST DJECE PREDŠKOLSKE DOBI

Likovne aktivnosti s djecom predškolske dobi mogu se podijeliti u dvije skupine:

1. Aktivnosti u kojima dijete samoinicijativno i spontano započinje s likovnim izražavanjem birajući likovno sredstvo te stvara neovisno o drugima.
2. Aktivnosti koje su planirane, a koje imaju ciljeve i zadatke u odnosu na cjelokupni plan i program skupine.

Prva skupina aktivnosti je odličan izvor informacija o djetetu, njegovim mogućnostima, željama, mislima i sl., dok druga skupina aktivnosti daje djetetu priliku da slobodno izrazi svoju osobnost, a da pri tome usvoji i nešto novo (npr. nove likovne tehnike i materijale).

Kada je u pitanju likovna aktivnost u ranoj i predškolskoj dobi, postoji nekoliko osnovnih aspekata rada:

- Uvažavanje i prihvaćanje djetetovog autentičnog likovnog izraza u skladu s razvojnim karakteristikama djeteta
- Omogućavanje pristupa raznolikim likovnim materijalima i tehnikama likovnog stvaralaštva
- Omogućavanje djetetu da usvoji posebne likovne vještine kad su u pitanju likovni materijali i

likovne tehnike

- Upoznavanje djeteta s likovnom umjetnošću putem slikovnica, reprodukcija, posjeta galerijama i muzejima (Balić-Šimrak,2010).

3.2. CILJEVI LIKOVNE AKTIVNOSTI DJECE PREDŠKOLSKE DOBI

Ciljevi likovne kulture mogu se definirati na slijedeći način:

a) Stručno-likovni ciljevi

b) Odgojni ciljevi

c) Terapeutski ciljevi

a) Stručno-likovni ciljevi

Usvajanje znanja i umijeća iz područja tehnika likovnog izražavanja, teorije oblikovanja, teorije umjetnosti, analize likovnih djela i povijesti umjetnosti (stilovi, autori, djela).

b) Odgojni ciljevi

Odnose se na razvoj cjelokupne osobe, njezinih sposobnosti (zapažanje, usporedba, analiza,izdvajanje bitnog, vizualno i verbalno pamćenje, razvoj mašte, kombiniranje, kreativno mišljenje, ustrajnost, samostalnost, tehnička spretnost, tolerantnost...).

c) Terapeutski ciljevi

Prevenција, prepoznavanje i korekcija negativnih psihičkih pojava tijekom psihičkog razvoja djeteta.

Rano učenje o prepoznavanju, odnosno osvješćivanju emocija i doživljaja te njihovo izražavanje, osobito kreativno, važno je za zdrav razvoj djece i njihovo funkcioniranje tijekom života.

Budući da djeca u crteže i slike i sl. unose ono što ih osobito privlači ili ono što ih emocionalno uznemiruje, likovna aktivnost može biti učinkovit način otpuštanja nekih emocija s kojima se teže

nose, poput tuge, nemira ili straha. Pri tome likovni izričaj pridonosi ublažavanju i smanjivanju emocionalne neugode.

Uz crtanje i slikanje, dobro je koristiti i oblikovanje kao sredstvo za ublažavanje napetosti. Cilj je pomoći djeci da se nauče nositi s događajima i osjećajima koji ih uznemiruju. Sve aktivnosti je potrebno upotpuniti s razgovorom o emocijama (Bilić i dr.,2012).

Razvojnim zadacima u likovnom izražavanju potiče se razvoj djece na različitim područjima razvoja(Herceg i dr.,2010).

3.3. LIKOVNA KULTURA I RAZVOJNI ZADATCI

Likovna kultura potiče razvoj djece na različitim područjima (razvojni zadatci):

- a) Tjelesni, psihomotorni i zdravstveni razvoj
- b) Socio-emocionalni razvoj
- c) Spoznajni razvoj
- d) Komunikacijski razvoj
- e) Razvoj stvaralačkih mogućnosti

a) TJELESNI, PSIHOMOTORNI I ZDRAVSTVENI RAZVOJ

Temelji se na izvođenju preciznih pokreta i koordinaciji oko-ruka. Potiče se aktivnostima u kojima se razvija precizna motorika prstiju. Izrezuju se jednostavni oblici škarama, ispravno se razmazuje ljepilo i lijepi, modeliraju se predmeti od različitih materijala, povlače se okomite, vodoravne i druge vrste linija...Upotrebom likovnih sredstava i materijala potiče se spretnost i preciznost u radu kojima se razvija taktilna i mišićno-zglobna osjetljivost u radu.

Multisenzornim aktivnostima senzibiliziraju se osjetila različitih osjetilnih područja te stvaraju senzorne integracije.

Odgojne vrijednosti usvajaju se različitim aktivnostima poput: pranje ruku nakon likovne aktivnosti, uređenje prostora, briga za sebe i svoje stvari, zaštita odjeće i radne površine tijekom likovne aktivnosti, uočavanje i izbjegavanje opasnih, nepredvidljivih i nepoželjnih situacija (tijekom uporabe likovnih materijala, tehnika i pribora).

b) SOCIO-EMOCIONALNI RAZVOJ

Likovnim izražavanjem potiču se pozitivne emocije kod djece koje uvjetuju kvalitetu društvenih odnosa u komunikaciji (među djecom, između djece i odraslih) i druge osobne kompetencije (neovisnost, samostalnost, osjećaj uspješnosti i dr.).

Djeca se navikavaju na pospremanje upotrebljenih likovnih sredstava, samostalno koriste različite materijale i pribore, izrađuju jednostavna sredstva za igru (igračke od papira, tkanine, vune...).

Osposobljavanje djece za samoevaluaciju vodi k njihovom osobnom rastu, kroz poticanje pozitivnih kvaliteta (dobrota, uspješnost, marljivost...).

Sposobnost samokontrole potiče se međusobnim slušanjem, kontroliranjem trenutačnih želja, primjenjivanjem pravila ponašanja za sve sudionike i sl.

c) SPOZNAJNI RAZVOJ

Spoznajni razvoj temelji se na poticanju kognitivnih procesa. Unutar područja likovne kulture potiče se sposobnost sve boljeg opažanja i spoznavanja prostora i predmeta (veličina, dubina, tekstura, udaljenost, oblici, boja...), sposobnost spoznavanja kretanja (kružno, linijski-pravocrtno), stvaraju se situacije u kojima se uočavaju i upoznaju prirodni materijali te materijalna i duhovna dobra koje su ljudi stvorili (razvijanje zanimanja za likovno, glazbeno, literalno, scensko i filmsko stvaralaštvo), upoznavanje neposredne prirodne i društvene okoline (izgrađivanje pojmova o živim bićima, predmetima), problemskim situacijama potiče se uočavanje problema i sposobnost njihovog rješavanja na aktivan, stvaralački i originalan način.

d) KOMUNIKACIJSKI RAZVOJ

Likovnim izražavanjem djeca bogate likovni rječnik, razvijaju osjetljivost za osnovne likovne

elemente, sposobnost kombiniranja osnovnih likovnih elemenata u novu cjelinu, razvijaju sposobnost korištenja likovnog jezika i likovnih tehnika za izražavanje osobnih doživljaja, misli, osjećaja.

Osim govorne komunikacije, potiču se i drugi oblici komunikacije, a jedna od njih je i vizualna komunikacija. Vizualnim komuniciranjem kod djece se razvija sposobnost doživljavanja i razumijevanja sve složenijih oblika likovne umjetnosti, razvijanje vizualne osjetljivosti približavanjem estetski vrijednih sadržaja, uočavanje vizualnih poticaja iz okoline, razvijanje sposobnosti doživljavanja ugone kroz estetski vrijedne sadržaje, razvijanje sposobnosti likovno-kreativnog mišljenja i izražavanja...(Herceg i dr.,2010).

e) RAZVOJ STVARALAČKIH MOGUĆNOSTI

U stvaralačke mogućnosti ubrajaju se znatiželja, stvaralački odnos djeteta prema okolini, cjelovit (složen) oblik opažanja (kroz sve senzorne modalitete), imaginacija (mašta,zamišljanje), razvoj suosjećajnosti (empatija), senzibilitet za glazbu, poetsku riječ, likovnost i različite oblike izražavanja.

Rano bavljenje likovnim aktivnostima i umjetnička naobrazba uopće poboljšavaju i druge aspekte spoznaje: potiču fokusiranje, odnosno usmjeravanje pažnje pa učestalo bavljenje likovnom aktivnošću djeluje na bolju koncentraciju i u drugim aktivnostima, upotreba različitih materijala i rješavanje problema koje donosi likovni proces, eksperimentiranje i traženje novih spoznaja, pridonosi razvoju divergentnog mišljenja, a samim time i kreativnosti (Selimović,Karić,2011).

4. EMOCIONALNI RAZVOJ DJETETA

Emocije igraju veliku ulogu u životu svakog djeteta i povezane su sa svim aspektima djetetovog razvoja: fizičkim, intelektualnim, socijalnim i dr.

Emocionalni razvoj je rezultat međusobnih utjecaja nasljeđenih mehanizama reagiranja na emocionalne situacije i procesa socijalizacije. Vrlo je važan odnos privrženosti s primarnim skrbnikom, obično je to majka, ali može biti i neka druga važna osoba.

Do kraja 6. mjeseca života kod djeteta se diferencira šest osnovnih emocija: strah, srdžba, radost, tuga, gađenje i iznenađenje.

Dječje emocije se razlikuju po svojim karakteristikama od emocija odraslog čovjeka. Te karakteristike su:

- dječje emocije su jednostavne, spontane i odmah nalaze odgovarajući izraz
- česte su i kratkotrajne
- snažne su i nestabilne
- dijete se ne zna suzdržati i pokazuje svoje emocije otvoreno (Starc i dr.,2004).

4.1. PROCESI KOJI UTJEČU NA EMOCIONALNI RAZVOJ DJETETA

- a) Temperament
- b) Emocionalni razvoj u izražavanju vlastitih i razumijevanju tuđih emocija
- c) Razvoj privrženosti
- d) Socio-spoznajni razvoj u razumijevanju pojma o sebi i razumijevanju odnosa s drugima
- e) Razvoj samoregulacije
- f) Razvoj društvenosti (Starc i dr., 2004).

Djetetov temperament, odnosno specifičnost svakog djeteta koja se očituje kao njegova reaktivnost na okolinu i sposobnost samoregulacije ponašanja, a pretpostavlja se da je biološki tj. nasljedno određen, snažno utječe na odnos roditelja prema djetetu.

Dijete lakog temperamenta pokazivati će spremnost na pozitivne emocije izražene smiješkom, dugu usredotočenost na neki sadržaj (perzistencija), duže prihvaćanje nekog spriječavanja ili frustracije, brzo prihvaćanje utjehe, manju strašljivost i umjerenu razinu aktivnosti. Takvo će dijete roditelju omogućiti stvaranje tople i sigurne privrženosti.

Dijete teškog temperamenta pokazivat će malo pozitivnih emocija, kratku usredotočenost na neki sadržaj, uplašenost i veliku razinu aktivnosti uz neprihvaćanje i najmanje odgode zadovoljenja potreba i neprihvaćanje utjehe. Takvo dijete otežat će roditelju opušten odnos, narušit će mu osjećaj kompetencije te može povećati roditeljske emocije straha, napetosti i odgovornosti, a sve to može umanjiti kvalitetu privrženosti.

Privrženost je čvrsta emocionalna veza između djeteta i odrasle osobe (skrbnika) koju dijete pokazuje izrazima sreće i nježnosti prema skrbniku, izljevima straha kada se odvaja od skrbnika i traženjem utjehe i sigurnosti kod skrbnika u svim nepoznatim i opasnim situacijama.

Razvoj privrženosti pokazuje karakterističan tijek pojačavanja od 6. do 15. mjeseca i postepeno opadanje izraza i potrebe za fizičkom blizinom do kraja treće godine.

Ovisno o reaktivnosti i osjetljivosti skrbnika, dijete može razviti sigurnu privrženost ili nekvalitetnu privrženost (u obliku izbjegavanja ili opiranja). Sigurno privržena djeca su znatijeljnija, kognitivno bolje razvijena i socijalno kompetentnija.

Postoji i dijete opreznog temperamenta koje pokazuje nisku razinu aktivnosti, uglavnom je negativne emocionalnosti i sporo se prilagođava na promjene.

Socio-kognitivni razvoj djeteta omogućuje mu razvoj pojma o sebi i razvoj socijalnog razumijevanja okoline.

Dijete promatranjem i oponašanjem osoba u okolini uči koje situacije i pojave trebaju izazvati pojedine emocije kao što su radost, strah, a koje ne. Socijalnim učenjem usvaja se način i intenzitet emocionalnog izražavanja te se postiže kontrola emocija (samoregulacija).

Pojam o sebi, odnosno svijest o svojem postojanju razvija se postepeno odvajanjem djeteta od okoline. Nekoliko različitih čimbenika pomažu djetetu pri uspostavljanju pojma o sebi kao zasebnom biću: osjećaj vlastitog utjecaja na materijalnu okolinu (pomoću pokreta tijela, ruku i nogu), osjećaj vlastitog utjecaja na ljude oko sebe (odgovaranje socijalne okoline na djetetov plač, smijeh i govor, okolina djetetu daje podatke da njegovo osobno djelovanje može proizvesti učinke), osjećaj posjedovanja i vlasništva nad predmetima, upotreba zamjenice „ja“ i „moj“ označava potpunu razvijenost djetetova pojma o sebi (krajem 2. godine).

Uspostavljanje jasnog pojma o sebi znatno mijenja djetetovo ponašanje. Najprije i najuočljivije, ono omogućuje djetetu da se suprotstavi okolini pokazujući neposlušnost i otpor prema nametanju zahtjeva.

Istodobno s razvojem pojma o sebi dijete postaje svjesno svoje različitosti i odvojenosti od drugih, pa prema tome i o postojanju drugih kao zasebnih osoba.

Usporedo s razvojem djetetova pojma o sebi i drugima, razvija se djetetova spoznaja o tome da svaki pojedinac doživljava neko unutarnje stanje o kojem samo ono zna i nitko drugi „izvana“. Djetetovo shvaćanje unutarnjih doživljaja, svijest, počinju se razvijati od treće godine i ono može govoriti o svojim unutarnjim procesima kao „želim“, „mislim“, „bojim se“ i dr. (Starč i dr., 2004).

Jersild (1954, prema Selimović, 2011) navodi da uspješnost dječjeg prilagođavanja životu zavisi uveliko od njegovih emocionalnih iskustava iz djetinjstva. Na dječji razvoj štetno djeluju negativne emocije kao strah, ljutnja i ljubomora. Za njegov pravilan razvoj neophodne su emocije privrženosti, radosti i ljubavi. Lišavanje djece iskustava ljubavi dovodi do poremećaja fizičkog i intelektualnog razvoja kod djece.

Emocionalni razvoj djece narušava i onemogućavanje djece da izraze i pokažu ljubav. Ginnet (1982., prema Selimović, 2011) ukazuje na potrebu slobodnog izražavanja dječjih osjećaja. To će im omogućiti da se suoče s vlastitim emocijama i reakcijama drugih na njih (djece i odraslih). Analiziranjem svog ponašanja djeca će postati svjesna što uvjetuje njihove emocije što će im pomoći da ih prihvate i kontroliraju. Djecu treba odgajati da svoje emocije kontroliraju, ali ne da ih potpuno potiskuju.

Kao posljedica neadekvatnog odgoja i nezdrave i krute obiteljske sredine, mogu se pojaviti brojni

problemi u ponašanju kao što su: strahovi, nemogućnost izbjegavanja situacija koje izazivaju ljutnju i dr.

Istraživanja su pokazala (Harris-Liebert, 1984, prema Selimović, 2011) i da se djeca predškolske dobi boje i nekih vrsta maštanja: otmice, bolesti, smrti i dr.

5. EMOCIJE U DJEČJEM LIKOVNOM IZRAŽAVANJU

Likovna aktivnost djeteta projicira njegovo psihičko stanje, koje je posljedica dječje slike svijeta. Na osnovi dječjeg crteža može se utvrditi nosi li dijete realne odnose u svojoj svijesti o stvarnosti ili postoje neki sputavajući elementi i procesi koji zamagljuju objektivnu sliku svijeta u dječjoj svijesti, a time i u dječjem likovnom izražavanju.

Različitim likovnim temama djeca mogu prikazati probleme koji ih muče.

Takoder, likovnim izražavanjem kod djece se potiče mašta. Maštanjem djeca signaliziraju njihov stvarni život. Zamišljanjem određenih situacija i osoba i dr., djeca mogu prikazati ono što je prisutno u njihovom okruženju ili kada teže nečemu što nemaju ili što žele promijeniti.

Pri tome su iznimno važni njihovi komentari koji prate likovnu aktivnost, a mogu nastati i po završetku likovnog uratka.

Postoji veza između boja i emocija koja je uvjetovana subjektivnim doživljajem. Ponekad je specifična boja povezana s određenom emocijom, na primjer, ljubičasta s bijesom ili zelena s zavišću. Ponekad postoji i više viđenja, odnosno doživljaja neke boje, na primjer, različite nijanse ružičaste ili plave.

Gerard (1957, prema Meerum Terwogt,2001) smatra da su emocije i mišljenje povezane s fiziološkim reakcijama organizma, na primjer, crvena boja i emocija ljutnje su povezane jer oboje imaju energetski efekt da pozivaju na akciju.

Drugi su mišljenja (Kreitler&Kreitler, 1972., prema Meerum Terwogt,2001) da je veza između mišljenja i boja kulturološki uvjetovana. Bijela boja se povezuje s čistoćom, a zelena s mržnjom i dr.

Kulturološka uvjetovanost predstavlja naučenu karakteristiku za boje. Promatrajući vrlo malu djecu u šetnji s roditeljima, već na prvi pogled može se primjetiti da su muška djeca obučena u tamnije i plave boje, dok su ženska djeca obučena uglavnom u svijetlije i življe boje, najčešće u rozu i ljubičastu (Zjakić,Milković,2010).

Utvrđeno je da mala djeca više vole boje od odraslih. Općenito, mala djeca vole tople i jarke boje (crvenu, narančastu, žutu). Boravak u svjetlijim bijelim, žutim, svjetloplavim, svjetlozelenim i

narančastim prostorima kod djece potiče kreativnost (Zjakić, Milković,2010).

Boje izazivaju i fenomen sinestezije. Na taj način, tamne boje asociiraju na težinu, crvena na toplinu, sve što je teško je neugodno, a ono što je toplo je ugodno (Frank, 1976, Levy, 1980, prema Meerum Terwogt,2001).

Djeca imaju pozitivne emocionalne reakcije na svijetle boje (npr.ružičasta, plava, crvena) i negativne reakcije na tamne boje (npr. crna, smeđa, siva). S porastom dobi, kod djevojaka se zadržava preferencija prema svijetlim bojama, dok dečki više od djevojaka imaju pozitivne reakcije na tamne boje (Bozatyis, Varghese, 1985).

Goldstein (1980, prema Meerum Terwogt,2001) je istraživanjem dobio da specifična boja izaziva specifične emotivne reakcije, odnosno određuje emotivni status djeteta. Crvena boja se povezuje s mržnjom, agresijom, uzbuđenjem: zelena s tišinom, tajnama, povučenošću: crna ili druge tamne boje s depresijom ili tjeskobom.

U jednoj studiji (Cimbale&Sendziak,1979., prema Meerum Terwogt,2001) djeci su prezentirane slike sa sretnim i tužnim scenama. Nakon što su im prikazane slike, djeca su upitana u koju grupu boja bi svrstali pojedine slike ili kakav je njihov izbor boja za pojedinu sliku. Dječji izbor boja snažno je reflektirao vezu između boja i osjećaja. Kada su im prikazane sretne scene, djeca su birala narančastu, zelenu, žutu i plavu boju, a kada su im prikazane tužne scene, djeca su pokazivala tendencije prema smeđoj, crnoj, ali i crvenoj boji.

5.1. ART TERAPIJA

Predstavlja znanstvenu i terapeutsku disciplinu koja proučava utjecaj različitih umjetnosti na ozdravljenje osoba.

Likovna umjetnost utječe na tjelesno i psihičko zdravlje djece i odraslih jer likovno izražavanje djeluje pozitivno, relaksirajuće i iscjeljujuće na organizam.

Pomoću crteža ili neke druge umjetničke aktivnosti, nastoji se otkriti neki psihički poremećaj (dijagnostika) te se traži odgovarajući postupak njegova uklanjanja (terapija). Često su ti poremećaji izazvani socijalnim odnosima u sredini u kojoj dijete živi ili su posljedica trauma i

emocija izazvanih unutarnjim psihičkim procesima.

Psihoterapija djeteta ima svoje specifičnosti. U analizi odrasle osobe, terapeut se uglavnom oslanja na govor, a s djetetom komunicira pomoću igre. Važna je početna situacija, prvi susret s djetetom, kad terapeut pokušava da ne zna ništa. To početno neznanje je dobra osnova za svaku komunikaciju jer nudi susret različitih iskustava. O početnom susretu ovisi hoće li se dijete osloboditi, kreirati i prihvatiti igru. Da bi dijete povjerovalo u igru lutkama, igru linije u likovnom izrazu i dr. i sam terapeut uvjetno mora vjerovati u to. Ako to ne može, ako ne zna ili ne može uspostaviti duboku komunikaciju s djetetom u sebi, neće mu vjerovati ni dijete suigrač (Bastasic,2014).

Psihičke se slike (projekcije) putem likovnog izražavanja konkretiziraju u crtežima pa se mogu zapaziti određena odstupanja od normalnog, odnosno očekivanog likovnog izražavanja.

Postupak se obično temelji na otkrivanju, odnosno identificiranju nekih pojava, anomalija, simbola, boja, koje ukazuju na određene smetnje (dijete se boji, nesigurno je, povučeno, opterećeno obiteljskom situacijom ili je agresivno, nestabilno, bez ustrajnosti u aktivnostima, nestrpljivo, sa smetnjama u komunikaciji s drugom djecom itd.).

Kada se utvrdi takva pojava na dječjem uratku, situaciju treba točno ispitati i odrediti joj uzrok. Pronađeni uzrok treba biti predmet terapije, i to tako da ga samo dijete postepeno otklanja, stječući stabilan temelj svog daljnjeg razvoja (Herceg i dr.,2010).

Vrlo je važno proučiti način na koji dijete pristupa zadatku crtanja. Način crtanja moguća je indikacija načina na koji dijete živi, ali i njegovih osjećaja u trenutku crtanja.

Zrelost crteža može se ne podudarati s djetetovim godinama. Crtajući dijete može puno toga otkriti, ali se treba suzdržati od preuranjene interpretacije.

Većina tehnika potiče kod djece projekciju. Projekcija je obrambeni mehanizam, obrana svog unutarnjeg ja koje se može povrijediti. Ljudi projiciraju svoje osjećaje u nekoga drugoga, nemoćni da se suoče s činjenicom da su ti osjećaji zapravo njihovi. Neki opet, sebe vide samo tuđim očima, pa su stalno zabrinuti kakvima ih drugi vide.

Često je projekcija jedini način na koji će dijete pristati otvoriti se, kroz crtež, kao lutka ili lutki, reći ono što nikad ne bi rekla odraslom. Djetetu treba blago i nježno pomoći da samo otvori vrata svoje svijesti (Oaklander,1996).

Kada se otklanjaju psihičke smetnje, likovno izražavanje također ima određenu ulogu jer se osoba oslobađa onih opterećenja koja bi inače ostala u svijesti. Zbog toga se likovnim izražavanjem može utjecati na poboljšanje psihičke stabilnosti.

Crtež ljudske figure ima važnu ulogu pri procjenjivanju ličnosti, emocionalne prilagođenosti i intelektualnog funkcioniranja, osobito ako je verbalna komunikacija potisnuta ili oslabljena, kao što je to često slučaj u istraživanjima s djecom.

Emocionalni indikatori su znakovi na crtežima ljudske figure koji su povezani s određenim crtama ličnosti, anksioznosti te raznim konfliktima. Dječji crteži ljudske figure mogu posjedovati emocionalne indikatore agresivnog, sramežljivog, povučenog i dr. ponašanja (Sambolek i dr.,2010).

Slika 28., L.N. (4 godine), svađa, olovka u boji

6. ANALIZA DJEČJIH LIKOVNIH URADAKA

Dječji uradak je važan jer se iz njega pažljivom analizom mogu dobiti mnogi podatci o samom djetetu, njegovom razvoju i vanjskim faktorima koji na taj razvoj utječu.

Dječjem crtežu se može pristupiti s različitih aspekata, a oni su:

- a) Tematsko-optički aspekt
- b) Tematsko-socijalni aspekt
- c) Oblikovni aspekt
- d) Stupanj kreativnosti
- e) Znakovno-semiotički aspekt

a) TEMATSKO-OPTIČKI ASPEKT

Ponekad se izjednačava s intelektualnom analizom, a uglavnom dovodi do utvrđivanja razvojnih faza dječjeg likovnog izražavanja.

Kroz dječji crtež se može pratiti i intelektualni razvoj djeteta pa su izvedeni i testovi inteligencije za pojedini uzrast djece.

b) SOCIO-EMOCIONALNI ASPEKT

Upućuje na socijalni status i socio-emocionalne odnose djeteta.

Emocionalni odnos djeteta prema motivu koji crta vidljiv je u načinu interpretacije motiva, isticanju detalja, kolorističkom naglašavanju objekata ili njihovih dijelova, načinu povlačenja poteza i nanošenja boje i sl.

Emocionalni odnos djeteta može biti pozitivan ili negativan, što se također može diferencirati na osnovi grafičkih ili kolorističkih odnosa. Iz uratka se može vidjeti da li je okruženje naklonjeno djetetu ili nije, kakav je odnos djeteta prema sredini ili nekim osobama u toj sredini. Obično se za utvrđivanje tih pojava koristimo motivima koji naglašavaju takve odnose npr.: moja obitelj, moj najbolji prijatelj, događaj koji sam vidio...

c) OBLIKOVNI ASPEKT

Podrazumijeva stupanj likovne kulture te iskustva u procesima likovnog oblikovanja.

Utvrđuje se analizom upotrebljenih likovnih elemenata i njihove kompozicije. Predškolsko dijete upotrebljava pretežno jasne boje, a s vremenom se broj boja i njihovih nijansi povećava, a mijenjaju se i odnosi među njima.

d) STUPANJ KREATIVNOSTI

Pretpostavlja razvoj kreativnih sposobnosti i ostvaren nivo na likovnom području. Ponekad je teško razdvojiti kriterije za utvrđivanje stupnja oblikovnih i kreativnih sposobnosti jer se oni međusobno isprepliću. Slika 29. prikazuje likovni uradak kreativnog djeteta.

Slika 29., N.Z. (5 godina), pegaz, olovka u boji

e) ZNAKOVNO-SEMIOTIČKI ASPEKT

Utvrđuje stupanj korištenja vizualnih znakova za funkcionalno komuniciranje, odnosno slanje i dekodiranje takvih znakova itd.

Na osnovu dječjeg crteža može se utvrditi i odstupanje od standardnog razvoja djeteta.

Dječji likovni uradak je najčešće odraz stanja djeteta, njegova projekcija, ali može biti i oblik kompenzacije, prikazivanje onoga što dijete želi, o čemu mašta, čega nema, ne odraz stanja, nego idealiziranje onoga što dijete želi.

Dječji crtež može biti i izvježbani izraz, po nekom modelu odraslog, kad ne odražava ništa dječje, već reproducira uvježbane postupke preuzete od odraslih.

Sve se to mora imati u vidu kada se donose zaključci, kako bi oni zaista polazili od stvarnog stanja i crteža koji takvo stanje odražava (Karlavaris,1988).

Preciznost i točnost razlikovanja boja kod djece se razvija postepeno. Prilikom neposrednog opažanja djeca oko druge godine razlikuju četiri osnovne boje: crvenu, žutu, plavu i zelenu. Djeca teže razlikuju prijelazne tonove: narančasto, svijetloplavo i ljubičasto. Razlikovanje boja se vremenom poboljšava tijekom neposrednog opažanja i imenovanja boja (Selimović, Karić,2011).

7. LIKOVNE AKTIVNOSTI I ANALIZA DJEČJIH LIKOVNIH URADAKA

Sve aktivnosti provedene su s jednom mješovitom skupinom djece koja je pod nadzorom dvije odgojiteljice, Lj. Grgičević i S. Sumić.

Mjesto provođenja je Dječji vrtić Zlatan u Rijeci. Skupina se sastoji od 22 djece, 12 dječaka i 10 djevojčica. Četvero je najmlađe djece od 3-4 godine, a dob ostalih se kreće u rasponu od 4-6 godina. Većina djece je razvijena u skladu sa svojom kronološkom dobi (vještine zapažanja, govor i verbalne vještine, fina i gruba motorika, kognitivne vještine, socijalno-emocionalne sposobnosti).

Djeca pokazuju različite interese s obzirom na pojedina područja razvoja. Sva djeca su prošla period adaptacije tako da već imaju više ili manje iskustva s različitim pedagoškim aktivnostima.

Provedene likovne aktivnosti s motivima su:

- Likovna aktivnost: Moja obitelj
- Likovna aktivnost: Autoportret
- Likovna aktivnost: Dar
- Likovna aktivnost: Slobodan crtež

7.1. LIKOVNA AKTIVNOST: Moja obitelj

Motiv: Moja obitelj

Cilj aktivnosti:

Sposobnost emocionalnog doživljavanja i prepoznavanja emocija, poticanje komunikacije među djecom, tolerancije, razvoj strpljivosti i sposobnost slušanja drugih, razvoj samoizražavanja, verbalnog i neverbalnog, doživljajno uživanje u određene situacije.

Razvojne zadaće:

Tjelesni i psihomotorički razvoj (poticanje izvođenja preciznih pokreta olovkom, pastelom, flomasterom), emocionalno-društveni razvoj ličnosti (poticanje slobodne komunikacije, samokritičnosti, razvijanje osjećaja za druge), spoznajni razvoj (razvoj slike o sebi, poticanje empatije, razvoj socijalizacije), komunikacijsko-stvaralački razvoj (poticanje radoznalosti, razvijanje dječje maštovitosti i kreativnog mišljenja).

Likovno područje: Crtanje (olovka, flomasteri, olovke u boji, kreda), slikanje (pastele)

Likovna tehnika: Crtačka tehnika po izboru (olovka, flomaster, olovke u boji, kreda), slikarska tehnika (pastele)

Likovni jezik: boja, simetrija, proporcija

Socijalni oblici rada: individualan rad, rad u paru, male grupe

Metode rada: M.razgovora, M. pripovijedanja, M. igre

Tijek aktivnosti:

Uvodni dio aktivnosti

Igre zamišljanja koje potiču dječju maštu: tako se djeca mogu zabaviti, ali i otkriti što se s njima događa iz dječje perspektive.

"Zatvori oči i naći ćeš se u svom svijetu. U njemu ste ti i tvoja obitelj. Razmisli o svakom članu svoje obitelji. Nacrtaj ih. Počni s onim na kojeg prvo pomisliš. Upotrijebi boje, oblike, predmete, sve što želiš.

Kad bi ih trebao nacrtati u obliku nečega na što te podsjećaju, a ne onakve kakvi zaista jesu, što bi to bilo? Ako zastaneš, možeš zažmiriti i ponovno se vratiti u svoj svijet, pogledaj što je sve u njemu...

Možeš nacrtati nekog člana svoje obitelji kao životinju, koja bi to životinja bila?...Upotrijebi boje, linije, oblike... Kakva je okolina u kojoj žive?..."

Igra u kojoj svako dijete u grupi glumi jednog ili oba roditelja. Dijete u ulozi roditelja odglumi

kako se ponaša njegova majka ili otac te priča o svom "djetetu", odnosno njemu.

Glavni dio aktivnosti

Kažem djeci da dok slikaju članove svoje obitelji, naslikaju što god žele, čekam da vidim što će se dogoditi. Kako slika raste, tako rastu i emocije. Mnoga djeca vole sjaj i intenzitet boje.

Dok dijete crta ili o tome govori, promatram ga, gledam njegovu mimiku, pratim promjene tona glasa ili položaja tijela.

Nastojim navesti djecu da crtaju brzo, kako bi se onemogućio perfekcionizam te uradak ispao spontan i zanimljiv.

Završni dio aktivnosti

Dijete najprije zamolim da opiše uradak. Neka kaže nešto o svakome liku koji je nacrtao: kakvi su, može svakome na slici nešto reći ako želi ili da netko sa slike kaže nešto njemu.

Pokušavam navesti dijete da izrazi svoje osjećaje, o onome što se događa. Primjećujem da mlađa djeca više vole crtati stvarne osobe ako im se kaže da nacrtaju svoje obitelji, samo je nekoliko starije djece nacrtalo člana obitelji u obliku životinje.

Razgovarajući o svakoj osobi, djeca pričaju zgode iz svog obiteljskog života. Potičem dijete da govori o detaljima slike, da ih objašnjava, opisuje boje i oblike, predmete...

Slika 30., D.H.(4 godine), moja obitelj, pastele

Dijete se s obzirom na mogućnost likovnog izražavanja nalazi u fazi razvijene sheme.

Uradak prikazuje tri osobe koje je dječak naslikao istom narančastom bojom.

Središnji, najveći lik je majka, čime dijete prikazuje njen značaj unutar obitelji. Ona je položajem glave okrenuta i nagnuta prema ocu. Roditelji imaju jednak, neutralan izraz lica.

Dječak je sebe nacrtao u donjem, desnom kutu, a njegovo lice odaje dojam nezadovoljstva.

Kompozicijska ravnoteža uratka postignuta je dodavanjem većeg, okruglog oblika u gornjem, lijevom dijelu uratka, za koje dijete izjavljuje da je oblak.

Dječak je crtanju pristupio nevoljko, uz nagovaranje. Crtao je šuteći, brzo, koristeći samo jednu boju, kao da je želio da što prije završi. I zaista je bio brzo gotov. Upitala sam ga:

"Možeš li mi reći, tko je sve na tvojoj slici?"

"Mama, tata, ja", kratko je odgovorio. Činilo se da ne želi ništa više reći.

"Tko je ovaj lik u sredini?"

"Mama...ljuti se...",oklijevajući je dodao.

"Zašto se ljuti?"

"Ne znam...", slegnuo je ramenima.

"A ovaj mali lik u kutu? Jesi li to ti?"

Dječak je kimnuo.

"Ne izgledaš baš sretno?" primjetila sam.

"Ne volim kada se mama ljuti...Mogu li se sada ići igrati?"

"Možeš."

Slika 31., H.C. (5 godina), moja obitelj, pastele

Uradak je kreativan, maštovit, ne pokazuje zabrinutost za realističnu prezentaciju stvarnosti. Dječak se igra oblicima slobodno i nekonvencionalno, što pokazuje da se nalazi u fazi razvijene sheme.

Dječak je naslikao četiri osobe u frontalnom položaju (sebe, mamu, tatu, sestru). Tata je najveći, što govori o njegovom značaju ali i realnom vizualnom opažanju. Tijelo mu je naslikano žarkom, crvenom bojom. Tata se od drugih likova razlikuje i prema prikazu nosa (uzdužna, kompaktna, kratka šara zelene boje).

Liniju tijela dječak kod svih likova prikazuje neobično, odnosno jednom uzdužnom, dugom, vertikalnom linijom, a neobičan je i prikaz ruku koje kod dječaka, oca i majke počinju od sredine tijela, a ne iz ramena.

Sestra je najmlađi član obitelji, a smještena je udaljeno od ostala tri lika, po veličini je najmanja, a i ruke su joj naslikane drukčije od ostalih: kratkim, kosim potezom prema gore.

Raspoloženje oca i majke je pozitivno, što se zaključuje prema osmijehu na njihovim licima, za razliku od izraza lica djece koja ne ostavljaju takav dojam.

Dječak se malo začudio kada sam mu predložila da opiše svoju sliku, kao da se podrazumijeva da se sve vidi. Zatim je počeo govoriti o tati:

"Mene je tata naučio praviti projekt. On puno toga zna i sve me je naučio...Napravio sam projekt za veliku kuću na Krku. Tamo će doći bageri...iskopati će rupu...Dovest ću i jednu dizalicu, ali ne onu žutu...i kamione...sve što treba...Imam puno autića...Znaš što ti oni sve mogu?"

Dječak je govorio brzo, digao se sa stolice i počeo žustro hodati. Prebacio se na priču o svojim igračkama autićima.

Nisam ga prekidala. Odjednom je zastao i zatražio da mu dodam set za igranje "Cesta", što sam i učinila.

Slika 32., L.M. (6 godina), moja obitelj, kombinirana tehnika: olovka, pastele

Crtež je bogat pojedinostima, dijete pokazuje želju za komunikacijom, crtežom želi ispričati priču, što pokazuje da se nalazi u fazi oblika i pojava.

Dijete je prihvatilo prijedlog da može nekog člana obitelji naslikati u obliku životinje. Djevojčica je naslikala lava i rekla da on predstavlja njezinoga brata.

Linija tla označena je dvjema dugim nazubljenim linijama koje predstavljaju travu i naslikane su zelenom bojom. Liniju neba čini duguljasta, vodoravna ploha koja je u potpunosti, precizno ispunjena plavom bojom. Na slici je dijete naslikalo lava, polovicu kuće, sunce, cvijet i ogradu. Lav, sunce i cvijet imaju ljudska obilježja. Lice lava ima ljutiti izraz, što se vidi po otvorenim ustima i oštrim zubima te prema položaju obrva. Sunce i cvijet također imaju oblik ljudskog lica s očima, ustima i nosom, a ostavljaju dojam prijaznog, čak zadovoljnog raspoloženja.

Dijete koristi uglavnom vedre i intenzivne boje: latice cvijeta obojila je u tri različite, jarke boje (crvena, narančasta, ljubičasta).

Sunce ima naglašene crvene usne i duge trepavice. Ono je dinamično, blješti, što je dijete prikazalo žutim, titravim linijama.

Ograda i lav su prikazani crnom i tamnosmeđom bojom, jedino je lice lava svijetložuto, što jos više ističe njegov ljutiti izraz..

"Lav je tvoj brat, tako si rekla dok si crtala, zar ne?...Zašto se ljuti?"

"Kada se igramo skrivača, on uvijek želi biti onaj koji traži, a ja to ne želim!" rekla je optužujućim glasom.

"To te ljuti?"

"Da."

"Što bi ti htjela? Kako da se igrate?"

"Da i ja njega neki puta tražim, a on da se skriva. Ali on neće!"

"I što se onda desi?"

"Tužim ga mami, ali on se onda još više naljuti i počne vikati, pa ga mama pošalje u sobu!"

"Što radi u sobi?"

"Tamo bude sam!"

"Dugo?"

"Ne dugo...Kada mama kaže da može izaći, onda izađe..."

"Ovaj ljutiti lav je on?"

"Da, ljuti se...Ja sam cvijet, a sunce je mama!"

Dok je crtala ogradu, pitala sam: "Zbog čega je tu ograda?"

"Da ne pobjegne!"

"Misliš da bi želio pobjeći?"

"Da, ali ne može."

Slika 33., S.D. (4 godine), moja obitelj, pastele

S obzirom na mogućnost likovnog izražavanja, djevojčica se nalazi u fazi oblika i pojava.

Dijete je naslikalo dvije osobe, majku i oca. Spolna diferencijacija likova očituje se u izboru boja: toplom, narančastom bojom djevojčica slika tijelo majke, dodajući joj i detalje, kao što su dvije ukosnice u kosi. Tijelo oca slika plavom bojom.

Prikazan odnos među likovima može se interpretirati dosta složeno: otac na licu ima osmijeh i okrenut je prema majci što pokazuje njegovu emotivnu naklonjenost, dok majka gleda na suprotnu stranu s neutralnim izrazom na licu.

Dijete je na uratku naslikalo i dva cvijeta koristeći iste boje (crvena, narančasta, zelena, crna). Cvjetovi su nagnuti jedan prema drugome, što se može objasniti željom djevojčice da roditelji imaju skladniji odnos.

Djevojčica je polako, mirno crtala svoj uradak. Bila je veoma zauzeta tom aktivnošću, nije se obazirala na žamor djece oko sebe. Pažljivo je crtala svaki detalj na likovima, kratkim potezima. Malo bi zastala da promotri učinjeno, a onda je nastavila.

U odnosu na ostalu djecu, trebalo joj je dosta vremena da završi svoj uradak. Na kraju me je pogledala i time poslala poruku da je gotova.

"Tko su te osobe na slici?" upitala sam je. Pružila je ruku pokazujući, i rekla:

"Mama...tata..."

"Tu su i dva cvijeta?"

"Da", tiho je rekla.

"Za koga?"

"Mamu..."

"Od koga su? Od tate?" Odmahnula je niječno glavom.

"Tebe?"

Potvrdila je pokretom glave i mirno stala pospremati pastele koje je koristila, natrag u košaricu.

Slika 34., A.V. (5 godina), moja obitelj, pastele

Tehničke i motoričke sposobnosti djeteta upućuju na to da uradak pripada fazi oblika i pojava.

Uradak prikazuje četiri figure. Po veličini, visinom i širinom, ističe se figura oca. Tijelo dječak prikazuje geometrijskim oblicima koje popunjava brzim, nepreciznim, potezima boje. Smjer poteza prati geometrijski oblik trokuta.

Svom liku je izostavio šake, on je najmanji, čime je pokazao svoj položaj unutar obitelji (on je najmlađi član obitelji).

Majčine ruke su, za razliku od ostalih likova, podignute prema gore i imaju najveći broj kratkih poteza koji označavaju prste. U prikazu sebe i sestre, dječak je koristio plavu boju, čime je nagovijestio i njihovu karakternu sličnost, premda je za slikanje sestre koristio intenzivniju plavu boju.

Uradak ostavlja dojam veselog raspoloženja. Otac oboje djece drži za ruke. Sve četiri osobe nalaze se u prostoru obojenom nježnom žutom bojom. Razlike u izabranim bojama za oca i majku, smeđa i zelena, mogu predstavljati i razlike u karakteru osoba.

Dječak je slikao figure brzim potezima. Spontano je uzimao boje, najprije je naslikao geometrijske obrise figura, a onda bojom žustro ispunjavao nacrtane obrise. Na kraju je kratkim potezima dodavao detalje kao što su kosa, oči, usta, ali je izostavio nos.

Rekao je tko je sve na slici, a onda je stao govoriti o tati:

"On nikada ne ispuni ono što je obećao! Kaže da će nas voditi u park i igralište da se igramo, a onda to ne učini...Nikad ne napravi ono što je rekao!!!"

Glas mu je postajao sve ljući dok je govorio.

"Što tata kaže, zašto vas nije odveo na igralište?" upitala sam.

"Kaže da je umoran...I stalno leži na kauču."

"Tata dođe po vas u vrtić poslije posla", rekla sam, "možda i jeste umoran, što misliš?"

Nije ništa odgovorio, izraz lica mu je bio natmuren, ali je moguće da je prihvatio razlog za očev umor. Nastavio je slikati pozadinu uratka žutom bojom.

Slika 35., D.S. (3 godine i 10 mjeseci), moja obitelj, pastele

Likovni uradak govori da je dijete u početnoj fazi razvijene sheme.

Uradak prikazuje četiri osobe. Djevojčica je lik majke i sebe smjestila u sredinu crteža, položeni su vertikalno. Likovi oca i brata postavljeni su horizontalno, čime dijete izražava vlastiti doživljaj sličnosti i bliskosti članova unutar obitelji.

Na crtežu dominira središnji lik majke koja je najveća, a ruke su joj neproporcionalno duge, s izraženim dugačkim prstima, što još više povećava njezin značaj.

Nasuprot tome, sebe, oca i brata, djevojčica crta bez ruku. Figura djevojčice je najmanja s pogledom usmjerenim prema majci, što odaje dojam pokornosti. Dijete naglašava oči, naročito kod figure koja prikazuje majku, ali i kod ostalih likova, a naglašena su i usta.

Djevojčica je svoj uradak stvarala polako. Najprije je crtala središnji, najveći lik, zatim mali lik pored njega za koji je rekla: "To sam ja."

Vlastitu figuru je naslikala brzo. Zastala je i promatrala svoj uradak, kao da razmišlja što bi još mogla dodati.

"Postoji li još netko u tvojoj obitelji?" upitala sam. Pogledala me je pomalo začudeno.

"Da", rekla je. Ponovno je spustila pogled na svoj uradak, polako ga je okrenula i počela crtati još dvije figure.

"Tko su oni?"

"Tata i braco."

"Zašto si ih tako izdvojila?"

"Oni se igraju."

"Da li se i ti igraš s njima?"

"Ne, ja sam s mamom. Ona kuha ručak i ja joj pomažem."

"Kako pomažeš?"

"Stavljam na stol žlice i vilice, i salvete, i sve što kaže...a tata i braco se igraju."

"Da li bi se i ti više voljela s njima igrati?"

"Aha..."

Pružila mi je svoj uradak i rekla:"Evo, gotovo je."

Slika 36., L.V. (6 godina), moja obitelj, pastele

Prema sposobnosti likovnog izražavanja, djevojčica se nalazi u fazi oblika i pojava.

Djevojčica je prihvatila ideju da nekog člana svoje obitelji naslika kao životinju. Naslikala je leptira koji ima ljudska obilježja: naočale, oči, osmijeh, nos. Naslikan je intenzivnim bojama: plava za tijelo, a tri krila su u crvenoj i ljubičastoj.

U svakom krilu leptira dijete je naslikalo neki oblik koji za njega ima neko značenje: mačka, srce, cvijet, neodređeni objekt. Dojam raspoloženja koji ostavlja slika je u cijelini ugodan i vedar, prije svega zbog intenzivnih boja krila leptira i njegovog osmijeha. Ono što se na slici ističe je neobojeno krilo leptira u kojem je smještena mačka. Mačka je naslikana tamnom, ljubičastom bojom, lice je neobojeno, a izraz je smiren, oči sklopljene.

Djevojčica je slikala brzo. Najprije je s olovkom nacrtala leptira i rekla da je to njezina baka, a zatim je crtežu dodavala boje. Nije govorila dok je crtala lik leptira. Tek kada je skoro bila gotova, progovorila je tihim glasom:

"Teta, znaš što?"

"Ne znam", uzvratila sam, "što mi želiš reći?"

Pogledala me je i nastavila tužnim glasom: "Moja baka je imala macu Mandu, ali je više nema..."

"Što joj se desilo?" upitala sam polako i nježno.

"Pogazio ju je auto..."

"Jako mi je žao što se to desilo. Da li je baka bila tužna zbog toga?"

"Da", rekla je tiho.

"Jesi li i ti bila tužna?"

"Da, i ljuta što se to desilo... Tu sam nacrtala koliko sam bila ljuta", pokazala je nazubljeni, kvadratni oblik u drugom krilu leptira.

"Naravno da si bila i ljuta", potvrdila sam.

"A ovo ovdje crveno srce? Za koga je to?"

Veselo me je pogledala i nasmiješila se: "Pa, za baku. Ja je jako volim. Tu sam nacrtala i cvijet. Ona voli kada joj berem i nosim cvijeće"

Slika 37., D.S. (3 godine i 7 mjeseci), moja obitelj, olovka u boji

Dijete se s obzirom na mogućnost likovnog izražavanja nalazi u početnoj fazi razvijene sheme.

Dječak je naslikao sebe i oca: sebe kao mali lik u vertikalnom položaju, a oca kao izduženi lik u dijagonalnom smjeru.

Detalji na licu su dobro izdiferencirani, dok za tijelo dječak koristi samo dvije uzdužne linije čime označava trup, potpuno izostavljajući ruke i noge. Likovi su okrenuti jedan prema drugome čime je izražen njihov pozitivan odnos.

Dijete u prikazu osoba naglašava oči, u obliku kruga. Potezi crta kojima je dječak crtao likove odražavaju nemir, ali i spretnost djetetove ruke u lakoći mijenjanja pravca i tijeka crta.

Različiti ritmovi ravnih, kosih, isprekidanih i oblih crta ovom uratku daju dinamičnost. Postignut sklad između mekših i tvrdih crta u prikazu dva lika ovom crtežu daje kvalitetu lirskog raspoloženja.

U gornjem, desnom uglu dijete je nacrtalo crvenom bojom neodređen niz kratkih, zgusnutih, okomitih crta koje nisu u skladu s mekim i oblim linijama figura.

Dječak je odmah prihvatio prijedlog da naslika članove obitelji. Cijelo vrijeme dok je crtao, bio je

nemiran. Malo je crtao, malo bi podigao pogled, pogledao me i nešto rekao. Ponovno bi nastavio crtati pričajući: meni, samom sebi ili djetetu pored sebe.

"Nacrtao sam tatu...Tatu i sebe...Ovo ovdje sam, to sam ja, vidiš?...Imam kosu, a ovo je nos...Moj tata je lijep...Ovo su mu uši...Ležimo...On je dugačak i jak, nosi me...Sada ću mu nacrtati kosu...Evo...Ima kosu...Jesi li vidio kako sam nacrtao tatu?" upitao je dječaka pored sebe. Ovaj je pogledao njegov uradak i potvrdio.

Dijete je zatim uzelo crvenu boju i oštrim, energičnim potezima napravilo crveni, zgusnuti oblik. Nije podizao pogled s papira i nije govorio dok ga je crtao.

Kada je završio, upitala sam ga:"Što bi to bilo?"

Podigao je oči iznenađeno, a zatim ponovno pogledao u svoj uradak.

"To je crveno."

"Što je crveno?"

Malo je zastao:"Pizza. Mama donese iz centra, meni i tati."

"Da li je ukusna?"

Nasmijao se. "Da, ja sve pojedem."

"A, tata?" Dječak je odmahnuo glavom.

"On ne voli", dodao je. Okrenuo se dječaku pored sebe:

"Dođi, idemo se igrati. Ja ću tebe loviti, a onda ti lovi mene. Hoćeš?...Stavit ćemo i šešire! Ideš?"

7.2. LIKOVNA AKTIVNOSTI : Autoportret

Motiv: Autoportret (To sam ja)

Cilj aktivnosti:

Razvijanje sposobnosti doživljavanja, zamišljanja, zadržavanja pažnje i razvijanje pamćenja. Poticanje samoizražavanja, kritičnosti i samokritičnosti, tolerancije i suradnje u skupini, oslobađanje djece za komunikaciju, razvijanje samostalnosti i sposobnosti socijalizacije.

Razvijanje svijesti o sebi, odnosu pojedinca prema drugom pojedincu, a posebno da se te odnose može unaprijediti i razvijati, razvijanje osjećaja za druge, poticanje empatije.

Razvojne zadaće:

Tjelesni, psihomotorni i zdravstveni razvoj: poticanje sposobnosti izvođenja preciznih pokreta rukom prilikom crtanja ili slikanja.

Emocionalno-socijalni razvoj: izražavanje osjećaja, rješavanje sporova i razlika, samokontrola, briga o drugima i poštivanje drugih, poticanje vlastite i prihvaćanje tuđe inicijative.

Spoznajni razvoj: razvijanje znanja i razumijevanja u različitim područjima, razvijanje vještine procjenjivanja i logičkog razmišljanja:organiziranje i definiranje stavova.

Komunikacijsko-stvaralački razvoj: razgovor s drugom djecom i odraslim, razumijevanje informacije koje je dijete primilo slušajući, verbalno izražavanje mišljenja i spontano izražavanje govorom za vrijeme izvođenja likovne aktivnosti.

Kroz različite igre potiče se uživljanje u različite uloge i zamišljanje, istražuje se vlastita mašta i zamisli.

Likovno područje: crtanje (olovka, flomaster, olovke u boji, kreda)), slikanje (pasteli).

Likovna tehnika: crtačka tehnika po izboru (olovka, flomasteri, olovke u boji, kreda), slikarska tehnika (pasteli)

Likovni jezik: boja, simetrija, proporcija

Socijalni oblici rada: individualan rad, rad u paru, rad u malim skupinama

Metode rada: M. razgovora, M.demonstracije, M. igre

Aktivnosti koje prethode: razgledavanje slikovnica, igranje sa scenskim lutkama pomoću kojih djeca improviziraju sadržaj priče, izmišljaju novu priču, razgovaraju...Izvođenje različitih igara: Bljesak, Slušaj i otkrij neobično, Izmisli si ime, Šetnjom do priče...

Tijek aktivnosti:

Uvodni dio aktivnosti

Djeca dodiruju svoje lice, dodiruju lice jedan drugome. Mogu reći kako se pri tome osjećaju, kako se osjećaju kad dodiruju druge, a kako kad su dodirivana. To se izvodi zatvorenih ili otvorenih očiju. Promatranje u ogledalu i razgovor sa slikom u ogledalu. Crtanje obrisa tijela na velikom papiru.

Djeca kroz različite osjetilne modalitete (osjet vida, sluha, dodira, okusa i mirisa) doživljavaju sebe i ostvaruju vezu sa svijetom. Igre koje povećavaju djetetovu svijest o zvuku (djeca sjede mirno, u tišini, osluškuju i puštaju da zvukovi koje čuju dopiru do njih, razgovaraju o zvukovima koje su čuli, povezuju ih s osjećajima, razgovor o tužnim zvukovima, sretnim zvukovima, onima koji nas plaše...). Igre prepoznavanja po mirisu, razgovor o tome koje mirise netko voli, a koje ne, o osjećajima što ih bude pojedini mirisi.

Djeca iz košare biraju jednu lutku i govore pomoću lutke: Zašto je baš ona odabrana, predstavljanje sebe, djeca u skupini postavljaju pitanja lutki...

Igra s narančom koja je bila poticaj za razgovor s djecom o njihovim individualnim razlikama i sličnostima.

Glavni dio aktivnosti

Poticanje djece da svoje osjećaje izraze bojom, krivuljama, crtama i oblicima. Mogu osim sebe, nacrtati i mjesto na kojem bi željeli biti, osjećaje vezane za to mjesto. Djeca crtaju sebe: Kakav si? Kakav misliš da jesi? Kako bi volio izgledati kao stariji? Što kod sebe najviše voliš, a što najmanje? Nacrtaj sebe kao odraslog.

Promatram način na koji djeca crtaju, kojim se bojama koriste, komuniciram s njima i promatram njihovu međusobnu komunikaciju.

Završni dio aktivnosti

Promatramo dječje uratke. Zamolim svako dijete da opiše vlastiti uradak. Postavljam pitanja pomoću kojih će dijete opisati sebe: Jesi li zgodan? Što ti se dogodilo? A zatim? Sviđaš li se sebi? Sviđaš li se drugima? Podsjeća li te to na nešto? Gdje si?...

Slika 38., L.V. (6 godina), autoportret, kombinirana tehnika: olovka-pasteli

Djevojčica je naslikala sebe koristeći intenzivne boje: modra, ljubičasta, narančasta, žuta. Najprije

je figuru nacrtala olovkom, a zatim je pastelama dodala boju. Modra boja figuri daje određenu harmonijsku ravnotežu: kosa, majica, torbica, cipele.

Dijete je slikalo figuru bojama koje joj se sviđaju: za kosu koristi modru boju, a boja kože je ljubičasta. Ipak, za oči koristi zelenu boju čime pokazuje da joj je za oči bitno vizualno točno zapažanje.

Primjećuje se djetetova sklonost prema isticanju detalja: naglašene trepavice, šeširić na glavi ukrašen cvijetom koji je ostavila neobojen, tamno nalakirani nokti na rukama i modra torbica.

Za pozadinu je koristila tamniju žutu boju.

Naslikana figura u cjelini djeluje veselo, razigrano: noge su u pokretu, smiješan šeširić na glavi, iskričave oči, usne koje govore, smiju se ili pjevaju.

"Da li ti se sviđa kako si naslikala sebe?" upitala sam.

"Da, jako."

"Što ti se najviše sviđa?"

Pokazala je na oči i šeširić.

"Čini se da si vesela?"

"Jesam. Idem u kupovinu. Zato nosim torbicu..."

"Što želiš kupiti?"

"Svašta! Igračke, lutku, šnalice i gumice, kopču na bubamaru...Ona se stavi na majicu, ovdje...Ali mama, kada ide u kupovinu, ne želi da mi idemo s njom...Uvijek moramo ostati doma ili čekati u autu, a mi to ne želimo..."

"Radi čega mama to kaže?"

"Kaže da smo dosadni i da je uvijek tražimo da nam nešto kupi, ali to nije istina...ja je ne gnjavim, samo Adriano."

"Stvarno?"

"Pa, dobro, i ja malo, ali samo ponekad."

Slika 39., D.M. (6 godina), autoportret, kombinirana tehnika: olovka, pastele

Dječak je na sredini velikog lista papira nacrtao malu figuru koja je predstavljala njega. Slikanju je pristupio pomalo nesigurno, oklijevajući. Trebalo mu je neko vrijeme da počne crtati.

Crtao je mirno, šutke, pokreti ruke u kojoj je držao olovku su mu bili spori i slabi. Dok je šaranjem crtao oči i kosu, čvrsto je pritiskao olovku. Na glavi je nacrtao samo oči i kosu. Izostavio je usta, nos, uši. Tijelo je nacrtao na način da je šake i stopala dodao trupu, a potpuno je izostavio dužinu ruku i nogu. Na kraju je narančastom pastelom obojio lice i šake, a plavom stopala.

Odložio je pastel, kratko vrijeme gledao svoj uradak kao da razmišlja što bi još mogao dodati. Zatim je podigao glavu prema meni i pogledao me. Upitala sam: "Da li si gotov?"

Potvrdio je kimanjem glave.

"Možda bi još nešto dodao?"

Pogledao je svoj lik na uratku i odmahnuo glavom. Djevojčica koja je sjedila i slikala nasuprot njemu, bacila je pogled na ono što je naslikao i primijetila:

"Zaboravio si nacrtati usta?"

Dječak se iznenadio, pogledao svoje lice na uratku, uzeo olovku i brzo, šablonski nacrtao usta.

"Hoćeš li još nešto nacrtati?"

Zanijekao je, bez riječi.

"Kada pogledaš sebe, što ti se najviše sviđa?"

Izgledao je pomalo iznenađeno tim pitanjem. Zbunjeno je gledao u crtež. Na trenutak se činilo da će nešto pokazati, ali je odustao. Pogledao me je, kao da mu je teško odlučiti što da učini.

Zahvalila sam mu se na crtežu, a onda sam mu dala drugi list papira i predložila:

"Možeš li nacrtati sebe kao odraslog? Kakav bi volio biti?"

Spremno je uzeo olovku i ponovo na sredini papira nacrtao malu figuru koja je bila slična prethodnoj. Zatim je crtežu počeo dodavati druge detalje: velika usta, uši na glavi, oznaku na sredini trupa, a dodatno je istu oznaku nacrtao uvećanu pored figure.

Od stopala, prema donjem rubu papira, produžio je figuru u obliku duguljaste plohe. Na taj način je označio da je to odrasla osoba.

Na desnoj strani papira nacrtao je dva okrugla oblika, spojena dugom, kosom crtom. Odložio je olovku i time pokazao da je završio.

"Tko je to?"

"Ja...", tiho je rekao.

"Kakav je ovo znak kojeg si tri puta nacrtao?"

"Znak od Batmana", začuđeno je rekao, kao da bih to trebala znati.

"Nacrtao si sebe kao Batmana?"

"Da."

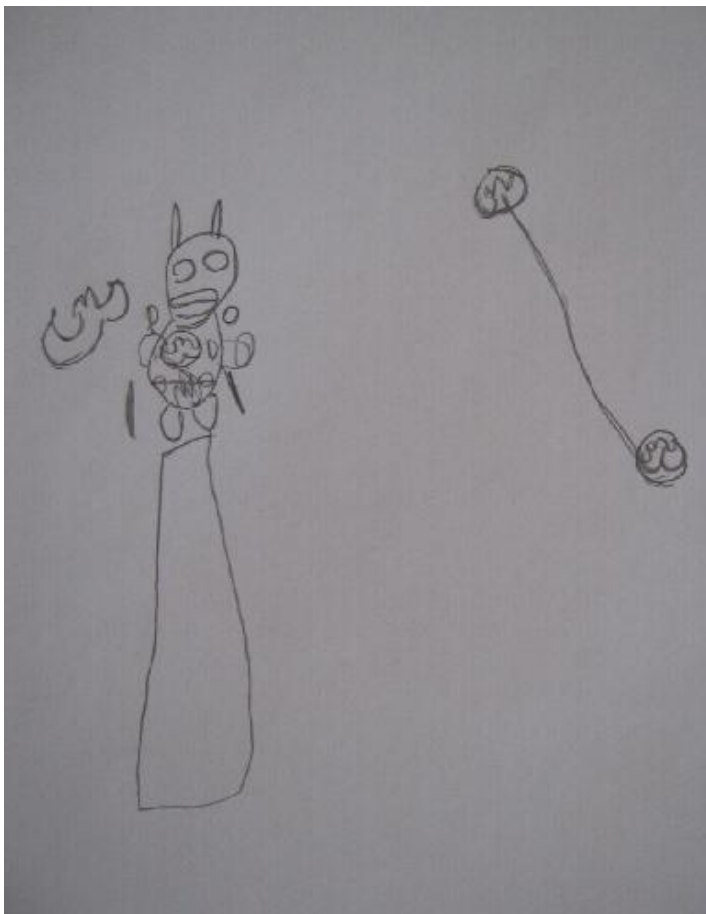
"Zašto?"

"Sviđa mi se."

"Zašto?"

"Jer je velik i snažan...i ja bih želio biti takav..."

Slika 40., D.M. (6 godina), autoportret, olovka

Slika 41., N.Z. (6 godina), autoportret, pasteli

Uradak prikazuje osobu koja pleše.

"Tko je to?" upitala sam djevojčicu koja je slikala brzo, nemirno, sigurno.

"To je plesačica! I ja znam plesati!" Naglo se i neočekivano podigla sa stolice i napravila okret. Zastala je kako bi provjerila da li je gledam, a onda učinila još jedan okret, nasmijala se, ponovno sjela na stolicu i nastavila slikati.

Dijete je našlo zanimljivo rješenje za prikaz pokreta tako što je tijelo plesačice podijelilo u tri dijela: gornji dio figure do suknje, suknja, noge.

Djevojčica je naročitu pažnju posvetila bojenju suknje koja je vrlo dekorativna: sastoji se od 11 različito obojenih, izduženih pruga. Intenzitet boja pojačan je crnom bojom koja predstavlja granicu između svake, a osim čistih boja, neke su dobivene miješanjem.

"Da li je to djevojčica?"

"Ne, ona je velika. Vidiš da se šminka?"

Djevojčica je zaista žarko obojila usne i obraze plesačice, a na kapke je nanijela tamno sjenilo.

"Ima neobičnu frizuru?" primjetila sam.

"Da. Napravila je pundu na vrhu glave i povezala je trakom...A ovo su dva leptirića."

"Leptirići?...Mislila sam da su mašnice."

"Ne, leptirići", razuvjerila me je.

Djevojčica je slikala spontano, ne razmišljajući kako da crta ili koje boje joj trebaju, tako da je uradak bio vrlo brzo gotov.

U prikazu figure prisutna je kombinacija simetričnih dijelova (trokutasti obris suknje, trup u obliku pravokutnika i okruglo lice) i vijugavih linija (noge, ruke, uzdužne granice boja na suknji, leptirići).

Uradak također odaje dojam ozbiljnosti (u izrazu lica, geometrijskim dijelovima figure), ali i duhovitosti (u prikazu pokreta i frizure).

Slika 42., D.S. (4 godine), autoportret, pastele

Dječak je naslikao sebe u dvije nijanse plave boje: svjetliju i tamniju.

Na uratku se primjećuje velika glava na kojoj se raspoznaju oči, nos, usta s zubima. Na glavi je kosa, a iz nje izlaze ruke na čijim krajevima se nalaze šake i noge.

Liniju tla naslikao je u jednom dugom, nazubljenom i vodoravnom potezu. Dječak se cijelo vrijeme smiješio dok je slikao i govorio:

"To sam ja!...Imam zube...Ne možeš mi ništa...Bolji sam od tebe..."

Nemirno je sjedio. Dok je slikao stalno se okretao prema svom prijatelju koji je do njega slikao svoj uradak. On mu se veselo smijao, ali nije odgovarao.

"Imam grude snijega...Pogodit ću te!...Sada ću te pogoditi, a ti mene ne možeš...!"

Brzo je završio svoj uradak.

"Jesi li gotov?" obratio se svom vršnjaku.

"Ja sam gotov!" rekao je.

Obojica su ustala i otišla od stola.

Sam uradak djeluje također duhovito i razigrano, kao da se raspoloženje djeteta prenijelo na crtež. Zanimljivo je da je sve postignuto plavom bojom, koja pripada hladnim bojama.

Ona dobro odražava snijeg i aktivnost grudanja, koja je živa i vesela. Osjećaj hladnoće djeteta je izrazilo nazubljenim linijama kojima je nacrtao zube i liniju tla. Sve ostalo je bjelina papira.

Slika 43., M.T. (6 godina), autoportret, kombinirana tehnika: olovka, pastele

Djevojčica je crtala svoj lik najprije olovkom.

Oklijevala je prije nego što je početa crtati, gledala je što drugi crtaju, okretala se na stolici, bila je nesigurna. Međutim, kada je počela crtati, nestalo je oklijevanja.

Crtala je polako, ne dižući pogled s papira. Kada je olovkom nacrtala figuru, vrlo pažljivo i dugo crtajući lice, uzela je pastele. Od boja, najviše je koristila narančastu, smeđu i crnu boju.

Djetetova sklonost u isticanju detalja vidi se u crtanju crta lica, pažljivo nanesej tamnocrvenoj boji na usnama, žutoj boji na kopči remena, intenzivno ljubičastoj boji cipela i šarenoj šari na njima.

Najduže je crtala lice i cipelice, a na kraju je dosta brzo nacrtala crnu boju haljine i tlo, možda zato što je primijetila da će svi drugi završiti prije nje. Na prvi pogled, izraz lica figure koju je djevojčica naslikala odaje strogoću.

"Tko je to na slici?"

"Ja kad budem velika", rekla je.

"Što ćeš biti kad budeš velika?"

"Mažoretkinja...Zato imam haljinu."

"Što ti se najviše sviđa na tebi?"

Pokazala je na cipelice, i nasmiješila se.

"I meni se najviše sviđaju cipelice", složila sam se s njom.

I zaista, jedino su me one podsjećale na nju jer je djevojčica bila nježna, blaga, tiha, nosila je majicu pastelnih boja (roza, narančasta, svjetložuta), imala je ukosnicu s crvenom mašnicom u kosi, crveni lak na prstićima i nekoliko šarenih, gumenih, valovitih narukvica na ruci.

Slika 44., L.A. (6 godina), autoportret, pastele

Djevojčica je naslikala svoj lik koristeći najprije crnu voštanu pastel. Njome je naslikala svoj lik, zatim cvijet, pticu, loptu, sunce, liniju tla na kojoj ljudski lik stoji te puno polukružnih linija oko djevojčice za koje je rekla da predstavljaju dugu, iako su u crnoj boji.

Zatim je dodavala boju. Intenzivno je i dekorativno obojila haljinu kao i zelenu podlogu tla za koju je rekla da je trava.

Djevojčica na slici djeluje veselo. Upitala sam je: "Gdje se nalaziš?"

"Na livadi...Igram se s loptom!"

"Da li je još netko s tobom?"

"Ne, sama sam....Zapravo, nisam....Tu je ptičica."

"Razgovarate?"

"Ne, pjevamo....Ne, ne pjevamo...zviždimo!"

Skupila je usne i počela fučkati, što je nasmijalo drugu djecu. Svidjelo im se, pa su i oni počeli zviždati, s više ili manje uspjeha.

Djevojčica se smijala, veselo je poskakivala na stolici dok je crtala. Potezi pastelom su joj bili brzi i sigurni. Sebe je naslikala na sredini uratka, a sve ostale objekte je rasporedila oko sebe: polukružne linije duge, a sunce, ptica i cvijet su okrenuti i usmjereni prema njenom liku.

Slika 45., S.D. (5 godina), autoportret, pastele

Liniju neba dijete je izrazilo dugom, pomalo valovitom linijom.

Za liniju tla miješala je dvije boje: zelenu i žutu.

Uradak prikazuje dva cvijeta između kojih je figura djevojčice i veliko sunce. Djevojčica koristi intenzivne boje, a također i miješa boje, ne samo kod linije tla, nego i kada slika latice cvjetova. Narančastim i crvenim laticama cvjetova dodaje žutu, kako bi postigla željenu nijansu.

Djevojčica je sebe naslikala između dva cvijeta koji su veći od nje. Iako slikajući sebe dosta koristi crnu boju koja bi trebala davati težinu, lik djevojčice ostavlja dojam nježnosti i krhkosti. Tijelo je sitno i izduženo, dijete boju koristi dekorativno (narančasta, crvena, crna). Iz njega se u stranu pružaju tanke rukice, bez šaka i prstiju, a prema liniji tla se pružaju dvije kratke i tanke linije koje predstavljaju noge. Na njihovim završecima dijete je vrlo precizno nacrtalo sitne cipelice.

Izraz lica, na kojem nedostaje nos, djeluje tužno. Tome najviše pridonosi nježan pogled i položaj obrva.

Dijete sebe doživljava sitnom i malom. Cvjetovi su veći od nje. Različiti su: jedan ima tamno središte, a drugi ne. Latice se razlikuju po dužini, dijete u njima miješa boje, a iako su izdužene, djeluju mekano. Na gornjoj, desnoj strani uratka je veliko sunce koje kao da žari jer ima puno zraka. Zrake su nejednake dužine, raštrkane, slikane u jednom potezu, oštre.

Djevojčica je svoj uradak dugo stvarala, razmišljala je prije nego što je uzimala boje, a zatim ih je koristila precizno, čineći male i polagane poteze.

Od cijele skupine djece, zadnja je završila svoj uradak. Na moju molbu da mi ga riječima opiše, samo je lagano odmahнула i polako mi ga pružila.

7.3. LIKOVNA AKTIVNOST: Dar

Motiv: Dar (poklon)

Cilj aktivnosti:

Poticanje dječje prirodne radoznalosti, mašte i kreativnosti, razvijanje sposobnosti emocionalnog doživljavanja i prepoznavanja emocija.

Poticanje komunikacije među djecom, razvoj strpljivosti i sposobnosti slušanja drugih, verbalnog i neverbalnog izražavanja, razvoj kritičnosti i samokritičnosti.

Razvojne zadaće:

Tjelesni i psihomotorički razvoj: razvoj fine motorike ruku prilikom korištenja poticajnih sredstava i aktivnostima (uporaba olovaka, olovaka u boji, pastela, bojanje, slikanje, crtanje, konstruiranje...).

Emocionalno-socijalni razvoj: suradnja u aktivnostima, razmjena ideja, uvažavanje svojih i tuđih ideja, izražavanje osjećaja i misli, samostalnost i mogućnost donošenja odluka, razvijanje svijesti o odnosu pojedinca prema drugom pojedincu, uvažavanje različitosti i individualnosti svakog od njih.

Kognitivni razvoj: usvajanje znanja i razvijanje razumijevanja u različitim područjima, organiziranje i definiranje stavova.

Komunikacijsko-stvaralački razvoj: izražavanje misli, ideja, osjećaja riječima i neverbalno, razmjena ideja ponašanjem i razgovorom s drugom djecom. Poticanje radoznalosti, originalnosti i fleksibilnosti mišljenja.

Likovno područje: crtanje (olovka, flomasteri, olovke u boji, kreda), slikanje (pastele)

Likovni jezik: boja, simetrija, proporcija

Metode rada: M. razgovora, M.igre

Socijalni oblici rada: individualan rad, rad u paru, rad u manjoj grupi

Aktivnosti koje su prethodile:

Likovno i glazbeno izražavanje, izražavanje emocija pokretom, gestama i plesom.

Od glinamola djeca izrađuju nakit koji mogu pokloniti dragoj osobi: ogrlice, broševe, ukosnice i sl. Izrađuju ukrasne kutijice u koje će staviti darove.

U igrama dramatizacije lutke jedna drugoj poklanjaju darove pri čemu iznose svoje misli, ideje, emocije.

Izvođenje različitih igara: Tajanstveni predmet, Izgubljeni predmeti...

Tijek aktivnosti:

Uvodni dio aktivnosti

Djeca sjede u krugu i razgovaraju o darovima: Kada dobivamo darove ili darujemo nekoga? Kako se pri tome osjećamo? Da li više volimo dobivati ili davati poklone? Zašto? Što sve možemo darovati? Da li nas poklon može razočarati? Zbog čega?

Razgovaramo o različitim osjećajima i njihovim nijansama, o riječima koje označavaju osjećaje: sretan, ponosan, ljut, razočaran, žalostan, veseo... Pomoću igre pantomime djeca čine pokrete tijela kojima iskazuju različite osjećaje prilikom dobivanja poklona.

Razgovaramo o tome kako izbjegavamo osjećaje: Da li pokazujemo ljutnju kada otvorimo poklon i vidimo da u njemu nije ono čemu smo se nadali?

Glavni dio aktivnosti

Djeci predložim da nacrtaju dar koji bi željeli dobiti ili dati. Postavljam pitanja: Tko bi ti ga dao? Kome bi ga ti dao?...

Promatram način na koji dijete pristupa slikanju ili crtanju motiva: Da li oklijeva? Traži li dodatno neka pojašnjenja? Dodatne materijale i sredstva? Kakvim potezima slika? Kakav mu je izraz lica i položaj tijela? Da li crta tiho i mirno, mrmlja, razgovara s drugom djecom ili sa mnom.

Završni dio aktivnosti

Zamolim dijete da opiše svoj uradak, da govori o pojedinostima kao što su oblici, boje, objekti, likovi, te da ih pojasni.

Slika 46., L.M. (6 godina), "kroksice", pastele

Djevojčica je naslikala "kroksice" koje bi željela da joj mama kupi za ljeto.

One su velike i ispunjavaju skoro cijeli list papira. Slikane su vrlo dekorativno: intenzivno svjetloljubičasta boja koja dominira te vrlo sugestivno korištena crna boja kojom je dijete prikazalo detalje kao što su otvori, kopča i obris.

Papuča bliže promatraču uratka je naslikana većom, uočljivijom, što je postignuto obrisima crne boje. Udaljenija papuča je manja i ima obrise svjetlosmeđe boje.

Dijete je slikalo veselo, smiješila se, potezi bojom su bili brzi, lako je mijenjala njihov smijer. Najprije je crtala obrise, otvore i kopču koju je jako zatamnila zgusnutim, kratkim, kružnim potezima.

Otvore je slikala vrlo brzo, kreativno, harmonično ih raspoređujući po površini.

Uradak je završila nanoseći intenzivnu svjetloljubičastu boju.

"Tako", nasmiješila se zadovoljno, "nositi ću ih kada budem išla na kupanje."

"Što bi se desilo kada ih ne bi dobila?" upitala sam je.

Djevojčica me je pogledala i namrštila se.

"Dobit ću ih!" rekla je.

"A što ako ih ne dobiješ?"

"Onda bih se naljutila na mamu!...Jako!"

"Da li si se ikada na mamu naljutila?"

"Jesam!"

"Možeš li naslikati kako si se osjećala kada si bila ljuta?"

Djevojčica je uzela drugi list papira i crnu pastelnu te počela brzo po njemu šarati, snažno pritišćući boju. Okretala je papir kako bi ga išarala sa svih strana.

Zatim je počela na sredinu uratka dodavati druge boje: tamnozelenu, tamnosmeđu, plavu, ljubičastu.

Neki potezi su bili vodoravni, a neki okomiti i nazubljeni. Završila je odjednom i pružila mi papir:

"Eto, to je umjetničko djelo!...Takvu sliku mama ima na zidu dnevne sobe. Ona ju je naslikala, davno."

"To te podsjeća na nju?"

"Da."

Slika 47., L.M. (6 godina), ljutnja, pastele

Slika 48., A.V. (5 godina), lopta, pastele

Kada sam dječaka zamolila da mi opiše svoj uradak, rekao je:

"Ovo sam ja, a ovo je lopta koju bih želio dobiti!"

"Kakva je to lopta?"

"Za nogomet... Vidio sam takvu u dućanu, ali mi je tata nije htio kupiti."

"Zašto?"

"Zato što već imam loptu, ali nemam takvu!" dodao je ljutito.

Uradak predstavlja dječaka s loptom. Linija tla predočena je zelenom bojom za koju je dječak rekao da je trava. Na desnoj strani uratka je mreža od gola.

Ono što privlači pažnju je dječakova figura: lice nije uokvireno a na njemu dominiraju velike oči, velike koliko i sama lopta koja se nalazi do njegovih nogu. Tako zaista možemo osjetiti koliko je dječak želio loptu.

Na glavi je crna kosa naslikana najprije gustim, vodoravnim potezima, a zatim nazubljenim, kratkim, okomitim linijama. Usne je naslikao u tri okomita poteza ljubičaste boje.

Cjelokupan izraz lica istovremeno odaje dojam žarke želje, velike tuge, ali i ljutnje.

Figuri nedostaju ruke što još više pojačava dojam nemoći. Noge su tanke, a na njihovom kraju su mala stopala, bez pokreta.

Slika 49., L.P. (5 godina), rođendan, pastele

Dječak je prihvatio ideju da naslika kako se osjeća kada dobije poklon.

Prije nego što je počeo crtati rekao mi je:

"Nacrtat ću svoj rođendan."

Crtež je nastajao polako, precizno, ali spontano.

Dijete je najprije laganim potezom nacrtao dugu, vijugavu liniju koja se proteže horizontalno od lijevog do desnog kraja papira.

Zatim je na liniju počeo dodavati različite trokutaste i okrugle oblike. Vrlo pažljivo im je dodavao oči, usta i nos smeđom bojom. Tako su geometrijski oblici poprimili ljudska obilježja.

Svaki oblik je bojava različitom bojom pa se može zaključiti da se radi o različitim osobama. Na lijevoj strani su četiri intenzivno obojena lika (zelena, modra, ljubičasta, tamnoplava), zatim slijedi šest manjih likova u svjetlijim bojama, a na samom kraju je jedan veći lik u intenzivnoj modroj boji.

Likovi na lijevoj strani su naslikani u uspravnom položaju, a na desnoj strani naslikani su

"naopačke". Da bi ih naslikao, dječak je okrenuo list papira.

Kada je bio gotov, upitala sam ga:

"Koga si to naslikao?"

"To su svi koji su bili na mome rođendanu", rekao je.

"A gdje si ti?"

"Tu."

Pokazao je na okrugli smeđi lik u sredini.

"A ovi drugi?"

"Ovi mali su djeca. "

Prstom je dodirnuo manje, svjetlije obojene figure.

"Veliki su odrasli", dodao je.

Dječak je zaista veće likove obojio intenzivnim, tamnijim bojama kao da je time nastojao prikazati njihov značaj i dominaciju.

"Koji ti se od prisutnih najviše sviđa?"

Takvo pitanje nije očekivao pa me je iznenađeno pogledao. Onda je stao promatrati sve likove redom i oklijevajući je prstom pokazao na sebe.

Nasmiješila sam se, i on se meni nasmiješio.

Slika 50., L.V. (6 godina), ljutnja, pastele

Djevojčica je nacrtala situaciju svađe i ljutnje između sebe i oca, kako je sama objasnila.

Na crtežu su dva lika, manji koji predstavlja djevojčicu i veći koji prikazuje oca. Radnja se odvija u stanu. Djevojčica je nacrtala dijelove pokućstva, stolicu iza sebe i naslonjač iza oca.

Jednom dugom, vodoravnom linijom označila je pod, a drugom dugom, vodoravnom linijom strop na koji je još dodala svjetlo.

Crtala je brzo, žustro. Uradak je bio gotov za nekoliko minuta.

Na likovima nedostaju brojne pojedinosti (debljina ruku i nogu, stopala, šake, odjeća) koje djevojčica inače crta, i to na način da zaista posvećuje pažnju detaljima.

Na ovom uratku djetetu je bilo najvažnije prenijeti osjećaj srdžbe i ljutnje.

"Zašto si se toliko naljutila?"

"Zato što mi tata nije kupio tablet za rođendan, a obećao je!!!" povikala je kao da i sada proživljava istu situaciju.

Izraz lica dječje figure koji je nacrtala bio je identičan: usta su otvorena kao da viču, a pogled s obrvama oštar. Polukružni položaj ruku odaje dojam nakostriješenosti.

Lik oca je nacrtala pored velike fotelje. On je podigao ruke, kao da se brani, a izraz lica mu je tužan i nesretan.

"Što ti je tata rekao?"

"Rekao je da ne vičem i ne skačem jer ću morati ići sjediti u stolicu!"

"A ti?"

"Rekla sam da ne bi!!!" ljutito je odgovorila.

Onda je dodala: "Moj tata je debeo!"

Izgleda da ga je tom izjavom željela uvrijediti i nama ostalima učiniti nesimpatičnim.

Slika 51., V.P. (5 godina), boksačke rukavice, pastele

Dječak je naslikao poklon koji je dobio od tate kada je ovaj doputovao. Dobio je boksačke rukavice. Naslikao je dvije figure koje se boksaju. Za manju figuru je rekao da je on, a veća predstavlja njegovoog starijeg brata. Dijete crta sebe kao debljeg i nižeg, a brata vitkijim i višim, što je točno vizualno opažanje. Ruke, noge, liniju tijela, dijete je prikazalo samo dugim crtama. Stopala je izostavio, ali je na krajevima ruku nacrtao velike rukavice.

Linije ruku s velikim boksačkim rukavicama su duže od nogu, čime dijete prikazuje njihov pokret i ono što drži bitnim.

Narančastom bojom dijete je nacrtalo brojeve na trupu figura što odaje njegovo zapažanje da u sportskim aktivnostima igrači nose brojeve.

Izraz lica figura odaje tko pobjeđuje u boksanju: dječakove usne su u obliku kratke, kose crte dok njegov brat na licu ima smiješak.

"Ti i brat imate isti broj na dresu?" primjetila sam.

"Da, ali je on u boksanju bolji...Zna da je jači od mene, i vara...Zato sam mu na glavi nacrtao rogove!"

7.4. LIKOVNA AKTIVNOST: Slobodan crtež

Motiv: Slobodan crtež

Cilj aktivnosti:

Pružanje mogućnosti djeci da izraze svoje misli, osjećaje, ideje, razvoj komunikacije, verbalne i neverbalne te samostalnosti u individualnom izražavanju.

Razvojne zadaće:

Tjelesni i psihomotorni razvoj: poticanje sposobnosti izvođenja preciznih pokreta pri crtanju ili slikanju, psihomotoričko izražavanje prilikom pokreta, plesa, dramatizacije, igre i dr.

Emocionalno-društveni razvoj: spontano samoizražavanje za vrijeme igre, međusobna razmijena ideja, verbalno i neverbalno izražavanje u dramskoj igri pomoću lutaka, izražavanje gestama, pokretom, plesom.

Spoznajni razvoj: razvoj zapažanja, pamćenja, mišljenja, proširenje dječje spoznaje postavljanjem pitanja o pojavama, stvarima ili bićima, shvaćanje uzročno-posljedičnih veza, stvaranje pretpostavki, razvijanje predodžbi i dr.

Stvaralački razvoj: poticanje radoznalosti, originalnosti i fleksibilnosti mišljenja pomoću pitanja, izbora igara, materijala i sredstava za aktivnosti, korištenje poznatih informacija na nov način i dr.

Likovno područje: crtanje, slikanje

Likovna tehnika: crtačka (olovka, olovke u boji, flomasteri, krede) i slikarska (pastele)

Likovni jezik: boja, simetrija, proporcija

Socijalni oblici rada: individualni rad, rad u paru, rad u manjim skupinama

Metode rada: M razgovora, M demonstracije, M igre

Aktivnosti koje prethode:

Igra šaranja pomoću koje se djeca opuštaju i oslobađaju za proces zamišljanja. Svako dijete stoji i zamišlja da je ispred njega veliki papir. Zamolim ga da zamisli kako u svakoj ruci ima olovku i

njome šara po tom zamišljenom papiru tako da pošara svaki njegov dio.

Tijek aktivnosti:

Uvodni dio aktivnosti

Igre slušaj i otkrij neobično, Pričam ti priču, Dan u životu. Različite igre zamišljanja pomoću improvizirane dramatizacije i pomoću govora.

Igra zamišljanja pomoću govora: "Zamoliti ću vas da zatvorite oči...Idemo na zamišljeno putovanje u maštu...Kada završimo, otvoriti ćete oči i nacrtati svoje mjesto. Pogledajte ga...Čega tu ima?...Tko je tu? Ima li ljudi? Poznajete li ih ili ne?...Ima li životinja?...Ili je pusto?...Kako se osjećate?...Dobro ili baš i ne?...Pogledajte oko sebe, prošetajte...Kada budete spremni, otvorite oči i naći ćete se opet u ovoj sobi...Uzmite papir i bojice, flomastere ili pastele i nacrtajte svoje mjesto..."

Govorim polako, s puno pauza, kako bih djeci omogućila zamišljanje.

Igra zamišljanja na način da djeca sebe zamisle kao neku životinju te da se kreću i glasaju poput nje. Zamolim dijete da bude izabrana životinja i da ispriča neku priču. Pretvaram se da imam "čarobni štapić" u ruci i kada njime dodirnem dijete ono postaje izabrana životinja.

Glavni dio aktivnosti

Djeca crtaju ono što sama žele, bez zadanog motiva. Bitno je da dijete u svome uratku likovno izrazi ono što je njemu važno. Tijekom izvođenja likovne aktivnosti pratim znakove u dječjem glasu, izrazu lica, položaju tijela, disanju, tišini...

Završni dio aktivnosti

Djeca opisuju svoje crteže. Dok mi dijete opisuje svoj uradak, taj opis bilježim.

Zamolim ga da govori u sadašnjem vremenu, da govori o detaljima slike, da ih objašnjava, da opisuje boje, oblike, predmete, osobe. Ako je potrebno, postavljam pitanja. Počinjem s onim što je djetetu lako i ugodno, razgovaramo o svemu što dijete želi.

Dok govore o svojim uradcima, promatram njihova lica, geste i cijelo tijelo. Slušam glas,

primjedbe, ponekad zamolim da nešto ponove. Čekam trenutak predaha u dječjem izlaganju da bih postavila pitanje.

Slika 52., L.A. (3 godine i 7 mjeseci), jež, pastele

Dijete je na lijevoj strani naslikalo veliki, okrugli oblik s crnom bojom. Iz njega zrakasto izlaze vitičaste, crne linije.

"To je jež", rekla je.

Donju polovicu oblika popunila je narančastom bojom, a na gornjoj polovici je naslikala više krugova.

"Što je to?" upitala sam pokazujući na crne, zrakaste linije i okrugle oblike.

Mislila sam kako će reći da linije predstavljaju bodlje ježa, ali nije:

"Ovo je kosa...To su oči", rekla je.

Dijete je ježu dodalo ljudske karakteristike i to je smatralo sasvim prirodnim. Oko ježa, dijete je mjestimično kratkim, zgusnutim potezima naslikalo nekoliko mrlja u crnoj, modroj, rozoj i narančastoj boji. Raspoznajemo okomite, vodoravne i kose poteze.

Tim postupkom je slika dobila ravnotežu i djeluje vrlo dekorativno.

Slika 53., V.P. (5 godina), plaža, kombinirana tehnika: olovka, olovka u boji

Na uratku se raspoznaju dvije ljudske figure. Za manju figuru na donjem dijelu uratka dječak je rekao da je on, a za veću da je njegov tata.

"Gdje ste to?"

"Na moru... Tata leži i sunča se, a ja plivam..."

Figuru oca dijete je nacrtalo u vodoravnom položaju, što potvrđuje njegovo objašnjenje da tata leži. Figura nema ruke i noge, možda je dijete time htjelo pojačati položaj neaktivnosti i mirovanja.

"Što to tata ima na glavi?" upitala sam.

"Kapu...da mu sunce ne ide u oči."

Nazubljenom linijom na donjem dijelu crteža, dijete je označilo more i njegovo valovito gibanje. Uz njega je nacrtao sebe, kao manju figuru u pokretu. Noge se ne vide, što potvrđuje djetetovo objašnjenje da pliva, ruke su usmjerene na jednu stranu, a položaj glave na drugu.

Između te dvije figure, na uratku nalazimo još nekoliko nepravilnih, geometrijskih oblika (trokute, kvadrate, krugove).

Za kvadratne oblike, dijete je reklo da su čamci, a za trokutaste da su jedra.

"Vidio sam ih ovo ljeto!" dodao je.

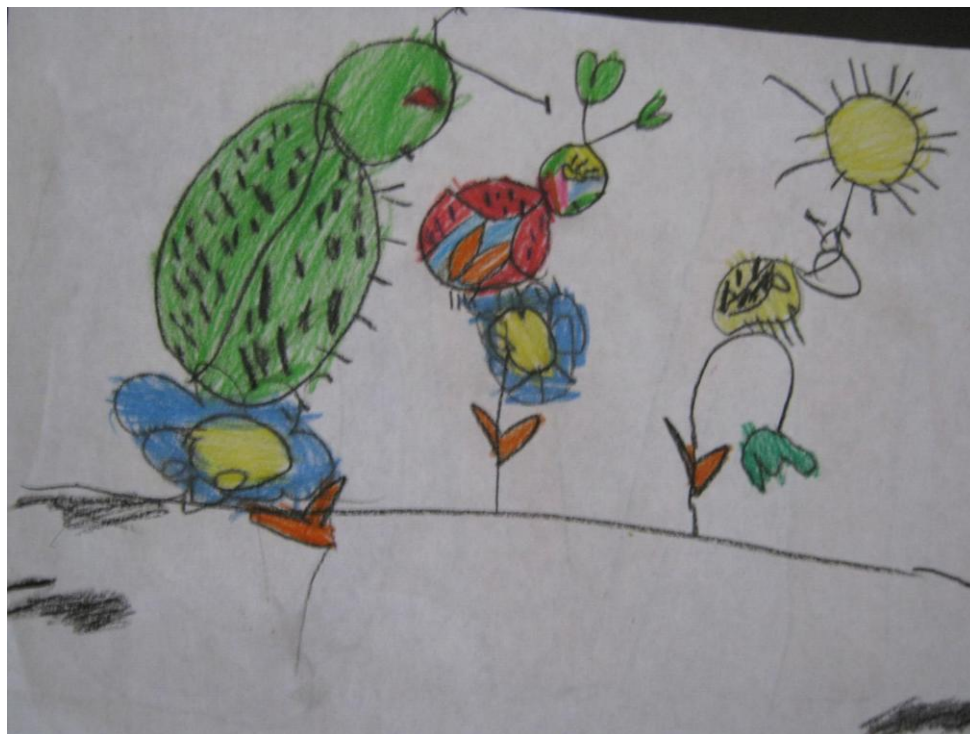
Očito je da su ga se veoma dojmili jer ih je obojio različitim, živim bojama.

"Što je to?" upitala sam ga za oblik koji je naslikao na vrhu jedne jedrilice.

"To su krila", objasnio je, "da može ići brže."

Dječak je vjerno naslikao svoj doživljaj plaže. Oblici du dinamično raspoređeni na uratku, raznoliki, pokretni (valovi, dijete, jedrilice), osim figure oca koji se odmara i sve s zadovoljnim smiješkom na licu promatra.

Slika 54., N.Z. (6 godina), bubamare, pastele

Djevojčica se s obzirom na sposobnost likovnog izražavanja nalazi u fazi oblika i pojava.

Zamolila sam djevojčicu da opiše svoj uradak.

"To je livada...Ovo ovdje su cvjetovi, vidiš, a na njima su bubamare...One lete svukuda...Kada se umore odmaraju se na cvjetovima."

Slika je prepuna jarkih boja koje dijete koristi u neobičnim, ali skladnim kombinacijama. Latice dva cvijeta su u modroj, a listovi u narančastoj boji.

Naslikala je tri bubamare, od kojih je svaka drukčija. Ono što im je zajedničko su točke koje predstavljaju osnovnu karakteristiku bubamara, ali dijete ih ne slika okruglo, nego kratkim, izduženim potezima crne boje.

Bubamare su različite veličine, postepeno se smanjuju. Najveću i promatraču najbližu bubamaru, djevojčica je obojila jarkom zelenom bojom. Ona je licem okrenuta prema drugim dvjema.

Središnja bubamara je najuočljivija. Obojena je intenzivnim bojama (crvena, plava, narančasta, žuta, zelena). Vesela je, što odaje osmijeh na njenom licu i dva srca na vrhovima ticala.

Između prve i središnje bubamare postoji odnos povezanosti. Okrenute su jedna prema drugoj, sjede na cvjetovima koji su isto obojeni.

"Ova zelena je mama", rekla je djevojčica,"a ovo sam ja."

Pokazala je na šarenu bubamaru u sredini.

Treća bubamara je najudaljenija, ali najbliža suncu i iste je boje kao ono. Sjedi na drukčijem cvijetu, izraz lica je neodređen jer nedostaju oči i usta.

Slika 55., D.D. (4 godine), počinak, pastele

Ovaj maštovit i kreativan uradak u kojem se dijete igra bojama i oblicima slobodno i nekonvencionalno, pokazuje da se nalazi u fazi razvijene sheme.

Uradak prikazuje djevojčicu koja spava, kako je samo dijete objasnilo.

Cijeli papir je obojen na način da raspoznamo središnji lik djevojčice, obojen intenzivnom ljubičastom, crvenom, narančastom i smeđom bojom.

Sve oko središnje figure je crna boja koja označava mrak, kako je sama rekla.

Djetetov sklopčani položaj dok spava, djevojčica je prikazala jednom neprekinutom spiralnom linijom. Izostavilo je ruke, noge, usta, nos, kao nepotrebnog u aktivnosti počinaka. Na licu su označene samo oči.

"Da li ti to imaš otvorene ili zatvorene oči?" upitala sam.

"Gledam dok ne zaspem", rekla je.

"Vidiš li nešto?"

"Ne, voljela bih da mama kupi svjetiljku...Tada ne bih morala biti u mraku...Ne volim kada je mračno...."

"Kako je kad zaspeš?"

"Lijepo."

"Sviđa ti se ta narančasta, crvena i roza boja kojom si crtala sebe?"

"Da."

Potezi boje su dinamični, slojeviti, prostiru se u svim smjerovima.

Kao suprotnost pravocrtnim potezima boje u nakupinama, ističe se spiralna, zaokružena linija tijela djevojčice i okrugle oči koje uratku daju mekoću i dojam usnulosti.

Slika 56., L.M. (6 godina), doručak, pastele

Uradak prikazuje interijer u koji je djevojčica smjestila sve što je u tom trenutku smatrala bitnim:

stol, stolicu, sebe kako sjedi na stolici, svjetlo koje visi sa stropa, kućnog ljubimca i šalicu.

Prizor djeluje vrlo veselo, a taj dojam je pojačan kontrastom toplih i hladnih boja.

"To ja pijem kakao", objasnila je.

"Izgleda da je kakao malo vruć?" primijetila sam.

Djevojčica se nasmijala.

"Da, zato izlazi para...Mašem rukom da se ohladi."

Dojam duhovitosti pojačava i psić koji ima uzicu zavezanu za nogu stolice, kao i svjetlo u obliku naopako okrenutog cvijeta.

Djevojčica je sebi nacrtala veliko, crveno srce.

"Što znači ovo srce?" upitala sam.

"Znači da mi je lijepo i toplo...Samo da se ovaj kakao već jednom ohladi pa da ga mogu popiti!"

"Zašto je psić zavezan?"

"Da tu bude!"

Opet se nasmijala. Djevojčica u stvarnosti nema psića.

S obzirom na sposobnost likovnog izražavanja, dijete se nalazi u fazi oblika i pojava.

Naslikana situacija može odražavati djetetove osjećaje prema sebi. Veliko, crveno srce znači da dijete voli sebe, vesela je, temperamentna, aktivna (ne čeka da se kakao ohladi, već maše kako bi hlađenje pospješila), zavezan psić može odražavati njenu želju da ima kućnog ljubimca, kao i to da je sigurna u sebe i voli upravljati situacijom u kojoj se nalazi.

Uradak odražava logičko mišljenje, što se vidi i u likovnim simbolima. Simboli su manje povezani s emocionalnim doživljajem, prevladava objektivna procjena stvarnosti što se vidi po prisutnosti brojnih pojedinosti.

8. ZAKLJUČAK

Likovna aktivnost je prirodna i spontana aktivnost djece predškolske dobi. Bavljenje likovnom aktivnošću poboljšava mnogobrojne aspekte djetetovog razvoja.

S obzirom na kognitivne aspekte razvoja, poboljšava se usmjeravanje pažnje pa učestalo bavljenje likovnošću djeluje na bolju koncentraciju i u drugim aktivnostima, potiče se opuštanje cijelog organizma što pozitivno utječe na emitivno stanje djeteta, rješavanje problema koje donosi likovni proces pridonosi razvoju divergentnog mišljenja, a time i kreativnosti.

Na osnovi dječjih crteža može se zaključivati o ličnosti i emocionalnom stanju djeteta. Oni su pokazatelji intelektualnog funkcioniranja djeteta, njegove opće i emocionalne prilagođenosti.

Djeci predškolske dobi treba omogućiti da se autentično i neopterećeno likovno izražavaju, čime se preko dječjih crteža može dobiti uvid u dječji unutarnji svijet i prilika da bolje upoznamo dijete. Svakom djetetu potrebno je omogućiti da slobodno iznese vlastito mišljenje, komentar i sve što želi tijekom likovnog procesa i nakon njega kada su likovni uratci završeni.

Kroz provedene aktivnosti s motivima koji su djeci poznati i bliski, dobiveni su likovni uratci u kojima se odražava dječje osobno iskustvo i osjećaji, njihov stupanj razvoja i utjecaj konteksta u kojem žive.

Osim što su bile sredstvo likovnog izražavanja, aktivnosti su omogućile i druge oblike komunikacije.

Verbalna komunikacija omogućila je djeci da govore o svojim emocijama i iskustvu, a promatranje ponašanja djeteta tijekom likovnog stvaranja omogućilo je identificiranje niza popratnih pojava u njihovom ponašanju.

Likovno izražavanje te verbalna i neverbalna komunikacija dovela je do boljeg upoznavanja osobnosti svakog pojedinog djeteta

9. LITERATURA

- Balić-Šimrak, A. (2010). Predškolsko dijete i likovna umjetnost. *Dijete, vrtić, obitelj*, 16-17, 62-63.
- Bastašić, Z. (2014). Scenska lutka u psihoterapiji. *Etnološka istraživanja*, 18-19, 33-42.
- Bilić, V., Balić-Šimrak, A., Kiseljak, V. (2012). Nevizualni poticaji za dječje likovno izražavanje. *Dijete, vrtić, obitelj*, 18 (68), 3-5.
- Belamarić, D. (1986). *Dijete i oblik*. Zagreb: Školska knjiga.
- Boyatzis, C.I., Varghese, R. (1993). Children s Emotional Associations With Colors. *The Journal of General Psychology*, 55 (1), 77-85.
- Herceg, L., Rončević, A., Karlavaris, B. (2010). *Metodika likovne kulture djece rane i predškolske dobi*. Zagreb: Alfa d.d.
- Jakubin, M. (2000). *Likovni jezik i likovne tehnike*. Zagreb: Educa.
- Karlavaris, B. (1988). *Metodika likovnog odgoja 2*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
- Karlavaris, B. (1991). *Metodika likovnog odgoja 1*. Rijeka: Hofbauer p.o.
- Kroflin, L., Nola, D., Posilović, A., Supek, R. (1987). *Dijete i kreativnost*. Zagreb: Globus.
- Meerum Terwogt, M., Hoeksma, J.B. (2001). Colors and Emotions: Preferences and Combinations. *The Journal of General Psychology*, 122 (1), 5-7.
- Mendeš, B., Hicela, J., Pivac, D. (2012). Umjetnički poticaji kroz proces odgoja i obrazovanja. *Magistra Ladertina*, 7 (1), 111-122.
- Mikas, D. (2007). Kako roditelji i odgojitelji procjenjuju emocionalni razvitak i ponašanje djece predškolske dobi. *Odgojne znanosti*, 9 (1), 49-73.

Peić, M. (1979). *Pristup likovnom djelu*. Zagreb: Školska knjiga.

Sambolek, A., Buljan Flander, G., Krmek, M (2010). Analiza dječjih crteža ljudske figure i usporedba s roditeljskim procjenama dječjeg ponašanja. *Napredak*, 151 (2), 291-311.

Selimović, H., Karić, E. (2011). Učenje djece predškolske dobi. *Metodički obzori*, 6, 145-159.

Starc, B., Čudina Obradović, M., Pleša, A., Profaca, B., Letica, M. (2004). *Osobine i psihološki uvjeti razvoja djeteta predškolske dobi*. Zagreb: Tehnička knjiga.

Oaklander, V. (1996). *Put do dječjeg srca*. Zagreb: Školska knjiga.

Zjakić, I., Milković, M. (2010). *Psihologija boja*. Varaždin: Veleučilište u Varaždinu.

SLIKOVNI MATERIJAL:

Slika 1., D.S. (3 godine i 1 mjesec), IGRA, pastele

Slika2., M.T. (3 godine i 2 mjeseca), IGRA, pastele

Slika3., V.P. (3 godine i 2 mjeseca), IGRA, olovka u boji

Slika 4., V.P. (3 godine i 3 mjeseca), VLAK, olovka

Slika 5., E.P. (3 godine), TRENING, kombinirana tehnika: olovka u boji, pastele

Slika 6., M.M. (3 godine i 6 mjeseci), MOJA OBITELJ, olovka u boji

Slika 7., E.T. (3 godine i 8 mjeseci), TO SAM JA, pastele

Slika 8., M.T. (3 godine i 8 mjeseci), BRANJE GROŽĐA, kombinirana tehnika: olovka, pastele

Slika 9., L.A. (3 godine i 5 mjeseci), JEŽ, kombinirana tehnika: olovka, olovka u boji, pastele

Slika 10., F.A. (3 godine i 5 mjeseci), IGRA, olovka u boji

Slika 11., D.H. (3 godine i 4 mjeseca), MOJA OBITELJ, olovka u boji

Slika 12., E.S. (3 godine i 6 mjeseci), MOJA OBITELJ, olovka u boji

Slika 13., D.S. (3 godine i 7 mjeseci), TO SAM JA, olovka u boji

Slika 14., A.V. (3 godine i 8 mjeseci), MOJA OBITELJ, kombinirana tehnika: olovka, olovka u boji

Slika 15., L.V. (4 godine), TATA I JA, kombinirana tehnika: olovka, pastele

Slika 16., N.Z. (4 godine i 5 mjeseci), TO SAM JA, olovka

Slika 17., N.Z. (5 godina), RIBE, olovka u boji

Slika 18., N.Z. (5 godina i 6 mjeseci), KONJ, olovka u boji

Slika 19., L.M. (5 godina), ŽIVOTINJE, olovka u boji

Slika 20., D.T. (3 godine i 6 mjeseci), LIVADA, olovka u boji

Slika 21., E.T. (4 godine), TO SAM JA, kombinirana tehnika: pastele, olovka u boji

Slika 22., M.T. (4 godine), TO SAM JA, pastele

Slika 23., V.P. (3 godine i 8 mjeseci), KUĆA, olovka u boji

Slika 24., V.P. (3 godine i 5 mjeseci), AUTO, olovka u boji

Slika 25., L.V. (5 godina i 7 mjeseci), ŠALICA, olovka

Slika 26., L.P. (3 godine i 2 mjeseca), IGRA, pastele

Slika 27., S.D. (4 godine), KUĆA, olovka u boji

Slika 28., L.N. (4 godine), SVAĐA, olovka u boji

Slika 29., N.Z. (5 godina), PEGAZ, olovka u boji

Slika 30. D.H.(4 godine), MOJA OBITELJ, pastele

Slika 31., H.C. (5 godina), MOJA OBITELJ, pastele

Slika 32., L.M. (6 godina), MOJA OBITELJ, kombinirana tehnika: olovka, pastele

Slika 33., S.D. (4 godine), MOJA OBITELJ, pastele

Slika 34., A.V. (5 godina), MOJA OBITELJ, pastele

Slika 35., D.S. (3 godine i 10 mjeseci), MOJA OBITELJ, pastele

Slika 36., L.V. (6 godina), MOJA OBITELJ, kombinirana tehnika: olovka, olovka u boji

Slika 37., D.S. (3 godine i 7 mjeseci), MOJA OBITELJ, olovka u boji

Slika 38., L.V. (6 godina), AUTOPORTRET, kombinirana tehnika: olovka, pastele

Slika 39., D.M. (6 godina), AUTOPORTRET , kombinirana tehnika: olovka, pastele

Slika 40., D.M. (6 godina), AUTOPORTRET , olovka

Slika 41., N.Z. (6 godina), AUTOPORTRET, pastele

Slika 42., D.S. (4 godine), AUTOPORTRET, pastele

Slika 43., M.T. (6 godina), AUTOPORTRET, kombinirana tehnika: olovka, pastele

Slika 44., L.M. (6 godina), AUTOPORTRET, pastele

Slika 45., S.D. (5 godina), AUTOPORTRET, pastele

Slika 46., L.M. (6 godina), „KROKSICE“, pastele

Slika 47., L.M.(6 godina), LJUTNJA , pastele

Slika 48., A.V. (5 godina), LOPTA , pastele

Slika 49., L.P. (5 godina), ROĐENDAN , pastele

Slika 50., L.V. (6 godina), LJUTNJA, pastele

Slika 51., V.P. (5 godina), BOKSAČKE RUKAVICE, pastele

Slika 52., L.A. (3 godine i 7 mjeseci), JEŽ, pastele

Slika 53., V.P. (5 godina), PLAŽA, kombinirana tehnika: olovka, olovka u boji

Slika 54., N.Z. (6 godina), BUBAMARE, pastele

Slika 55., D.D. (4 godine), POČINAK , pastele

Slika 56., L.M. (6 godina), DORUČAK, pastele

10. SAŽETAK

U radu je predstavljen razvoj likovnog izražavanja kod djece s obzirom na faze likovnog izražavanja i posebne karakteristike dječjeg likovnog izražavanja.

Opisan je emocionalni razvoj djeteta, značaj likovne kulture u razvoju djeteta s posebnim naglaskom na emocije u dječjem likovnom izražavanju.

Opisane su četiri likovne aktivnosti koje su provedene s jednom mješovitom skupinom djece. Motivi za dječje likovno izražavanje bili su: moja obitelj, autoportret, dar, slobodan crtež.

Analiza dječjih likovnih uradaka, promatranje likovnog procesa i komunikacija s djecom omogućila je bolje upoznavanje ličnosti djeteta.

Ključne riječi: djeca, predškolska dob, likovno izražavanje, emocije

11. SUMMARY

This paper deals with the development of children's artistic expression in view of the phases of artistic expression and the special characteristics of children's artistic expression.

Children's emotional development and the importance of a visual arts culture in a child's development are described with a special emphasis on the emotions in children's artistic expression.

Furthermore, four artistic activities undertaken with a mixed group of children are described. The motives for children's artistic expression were as follows: my family, self-portrait, gift, free-hand drawing.

The analysis of children's visual art creations, the observation of the visual arts process and the communication with children has provided a better knowledge of a child's personality.

Key words: children, preschool age, artistic expression, emotions